

RINGERIKE.



RVE



AKSJESELSKAPET
FOLLUM
FABRIKKER

RINGERIKE

1959-1960

UTGITT AV

RINGERIKES UNGDOMSLAG
OG RINGERIKES MUSEUM

VED

ELLEN HALS
OLA BRÆNDEN - H. JØRGENSEN





INNHOOLD:

	Side
Omalag: Olavsilde fra 1200-tallet på kirkeklokken i Moster kirke.	
<i>Elling M. Solheim:</i> Dikt. Drømmeferd i Rugeldalen.....	3
<i>Fredrik Schjander:</i> St. Olavs Brønn - St. Olavs Brønn på Krokskogen....	5
<i>O. B.:</i> Kjølabrennere i Lunder	11
<i>Per Lyse:</i> Stein Kirke	12
<i>Aasta Fjeldstad:</i> En bondekones dag for 100 år siden.....	15
<i>E. F. Halvorsen:</i> Odelsbønder og leilendinger på Ringerike 1624	17
<i>Kari Bakke:</i> Dikt Madonna	22
<i>Eva Aasand:</i> Dikt. Synets refleks	23
<i>Varg Villvoll:</i> Adalen og Hedalen	24
Overtro	27
<i>Kari Bakke:</i> Dikt. Julekveidsklokke	28
<i>H. H. W.:</i> En sint elghund	29
Dragonkampen på Norderhov	30
<i>H. H. W.:</i> Den første sykkelrytter gjennom Adal	32

Drømmeferd i Rugeldalen

Til Johan Falkbergets 80 års dag



Primstaven min
har fått en ny aspekt:
Fakket og hammer korslagt.
Johan Fakkeltbærer
kommer fra urtidsmatta
fram i soldagen.

* * *

Gunhild! Ta på deg ferdaklea!
Budstikka står og dirrer i dørfyllinga.
Kaller oss til fylking.
Ikke mot skoggangsmenn
og innkretere,
men til hyldningsferd
for en skald.
Lurblåster Ijomer fjellimellom.

Skynd deg,
og la oss bli med i den store skoven
til Rugeldalen.
På alle veier og stier er det folk.
Fra Sprändets lyngheter og jinnmarksvidda,
fra eggarden og Kjøien-fjella,
over alt leiter de seg fram.
Oldinger støtter seg tungt på staven,
unge menn med fjellblåst i håret,
gamle, livsrynte kvinner
og unge jenter med lengsel i blikket,
— alle skal de samme leia.

Det knest og knakar i skoglandet.
skrener mot stein og fjell,
krusper i lyng og saltørn måsd.
Kjenninger trejves og slår lag,
blir småflokker og lange rekker.
«Signe møtet.
A nei, så glad han Johan vil bli.»
Et jolketog
skriker langsomt mange og drøye mil.

Hør — nå synger de som er fremst
og ser staden løfte seg over vidda.
Den lange ferda er snart endt.
Nå skal vi til messe i Fjellets katedral.
Dens mektige malm
toner utover nordenvindens land.

Så sitter vi her
og sekler skriker forbi.
Ol-Kanelesa løfter sin skjøne røst.
Grovsmann og spilletmann,
men nå forsanger i Herrens tempel.
De kondisjonerte legger hakene til rette i halsbindene
og vokter sin verdighet.
Bare Doppen kan ikke styre seg.
Han passer brilleglassene
og stengene med.
Et rykte springer løsbeint i gater og veier:
Benjamin Sigismund og Gunhild Bonde
har stevneopptar i kirkeidretet.

Brilleglassene og stengene får en omgang til.
Der stiger Sigismund fram
med sin opprevne, flammende sjel.
Han tar oss alle med
inn i kjærlighetens underbare lys.
Det får alt til å skinne.

Nå ut til møte med levd liv
og uodelig lengsel.
Vår bleiksottige sjel skriker etter brød
og klippesvann.
I Gosens overflod fant vi det ikke.
Der raser en annen hunger:
Rikdom! Makt!
Men her i fattigdommens bustad,
her støvelosen aldri slipper taket,
har verdiene en annen orden.

Sollyset gnistrer i bergvelter og hustak.
Over slagghaugene har lyset fortettet seg
og står stille.
Nå ringer ei grueklukke.

* * *

Fra Aartsjoen kommer en rad svarte geseller.
Det lyser i øynene deres.
De har sett malmårene gnistre i fakkelskjæret
der nede i fusensdrømte,
og drømmen om gullsteinen
flakker i blodet deres dag og natt.
De finner den
bare de er dårligede
og følger røsten fra stjernene.
Nå vil de være med oss.
De bærer arbeidsredskap,
hakkel og slegge,
svinger med fakler og bergmannslamper.
Han Johan skal få et skikkelig netatok
og takk for sist.

Hele fjellet er i oppbrudd.
Alt liv har en saga å berette
og strømmen østover.
Rugeldalen fylles til trengsel.
Eli Sjuradotter kommer smiddansende,
stribar og full an livsvarme.
«Gu' nå meg Ola Repom
for deg.»
Pelle Jonsa venter ned i la.
Liv og død er med i leiken.
Ja, kjærligheten er et brende ris —
Der skinner stua hans Soplím-Tosten
og ho Vársná.
Det jynar rundt nov og tegger,
det hukkrer og ler bak knaus og knatt
papskratter så dvergmdlet svarer:
Ja, du Lilt-Sjur! — Nei, du Bør!
Dere er noen fine kanaljer!

Rundkast så det smeller i bakken
og Rørospolkan får oss til å glemme
sære bein og mødesamme rygger.
Kom Gunhild!

Vi må ha en dans.

Men unna nå!

Der kommer ho An-Magritt i malmkarmen sin.

Fremst i fylkingen kjører hun,

og det lyser over alle fjell.

Hovistuten — treldommens dyr —

rauter lengselsfullt.

Han skal bære fram de umælendes takk.

Fram nå med stuap og neverkopp!

Der ligger Rugelsjøen

og blikker i solgangsvinden.

Nei — kast både stuap og kopp!

Legg deg ned og drikk som veidemannen gjorde
for tusener år sida.

Han som mista flintspissa sine der nede i dokka
og aldri fant dem igjen.

Slukk tørsten nå!

Det er denne drikken du har lengta etter.

Det kryr over alle bakker

og trengselen er stor i Falkberg-grenda.

Men det er så fint et vær,

og det vonde har ingen makt lenger.

Kom nå da, Johan!

Du veit vi vil både se og høre deg i dag.

Få med ord som varmer i vinternatta.

Ja se, der kommer både han og ho Anna,
hand i hand.

Ei gruveklokke tar til å ringe.

Ring og ringe.

* * *

Så bærer det på heimvegen att.

Skrener mot stein og fjell,

krusper i lyng og soltørr måsd,

knest og knakar i skoglendet.

Oyne motes,

hender vil ikke slippe:

Takk for denne gilde stunda.

Mil etter mil,

Blåne bak blåne.

«Velkommen heim,»

knirker døra så godslig.

* * *

Ta på deg den røde inspirasjonskåpa, Gunhild,
og hold handa mi.

Nei se sol-lansen der

som står inn gjennom blyvinduet!

Ansiktet ditt blir gyllent i skjæret.

En bokrygg fenger i og gløder:

Nattens brød.

ELLING M. SOLHEIM



St. Olavs Kilde - St. Olavs Brønn

på Krokskogen

I.

På Krokskogen har vi St. Olavs Kilde ved Midtskogen og St. Olavs Brønn ved Retelseter. — Den dag i dag kan vi påvise kilden og brønnen, men det er lite vi vet om disse stedene. Det lille som er på trykk fra gamle dager tyder ikke på at det har vært noe bemerkelsesverdig ved noen av dem, i hvert fall ikke i de siste 2—300 årene. Biskop Jens Nilsson som ellers har nedtegnet alt han kommer over på sin vei, har ikke noe om brønnen ved Retla i sin visitas-bok fra 1594 da han dro over skogen. Han kom da heller ikke forbi den på sin vei. Om kilden har han bare dette: «Saa drog wi fra Midtskougstenen i norduest i flering til St. Oluffs kilde liggendis i veyen och hafde wi den paa den høire haand.» Nå kan det nok tenkes at bispnen har fått høre noe om kilden men ikke tatt det med i dagboken fordi all helgendyrkelse skulle ties ihjel etter Reformasjonen. Bispnen var nysgjerrig, grov og spurte der han kom, og hr. Hans som hadde vært sogneprest i Hole i bortimot 20 år var med i bispefølget, så det skulle være rart om det ikke var falt noen ord om kilden da de kom dit. Men — dagboken har altså bare ofret noen få ord på den.

Første gang vi finner nevnt St. Olavs Brønn på Retla er i foged Wiels Ringeriksbeskrivelse fra 1743: «Paa samme Skov (Krokskogen) er en Sæter kaldet Retilla, hvor der findes en Kilde, som springer ud af det haarde Bjerg, som aldrig fryser eller mangler Vand, kaldet St. Olavs Kilde. Tæt ved Kilden er et rundt Hul i Bjerget, som et Vandspand, og en Lignelse af en Hestehov, hvor der siges at St. Olaf vandede sin Hest, da han rejste derover til Ringerike til sin Stiffader Kong Sigurd Sir...» — Mens bispnen tier ihjel kilden så velger fogden å latterliggjøre brønnen. Det gjør han med disse ord: «men der findes nok af saadanne Kilder, som springe ud af heelt Bjerg, paa Ringerike og andre Steder, og skul-

de han paa en miraculøs Maade have opvakt dem, kunde denne Konge ikke andet i sin ganske Regjering have gjort end opvække Kilder. Hvad det andet angaaer, finder man andre Mærker nok af St. Olaf paa andre Steder, der troes som en Troes-Articul.» — Wiel skriver at det som er på Retla er en kilde, men det er ikke riktig. Det er en gammel jettegryte med en fordykning ved siden av. — Begge blir fylt av regnvann og en bekk som render over her. Senere er det i bøker og skrifter stadig en sammenblanding av sted og navn når det gjelder brønnen og kilden, uten at det kommer frem noe nytt av interesse.

Som vi ser skal såvisst ikke bispnen og heller ikke fogden forlede oss til å tro annet enn at Olavsnavnet er plassert tilfeldig på disse 2 stedene. Olavsetiketten ble kilstret på så mangt, så hvorfor ikke et sted eller to på Krokskogen?

Vi har hatt vanskelig for å forsone oss med denne verdslige forklaring når det gjelder disse stedene som har fått Olavsnavnet knyttet til



St. Olavs brønn ved Retelseter.

seg, og i håp om å kunne kaste et aldri så lite lysglimt over spørsmålet har vi støvet igjen-
nom atskillig stoff og har i årenes løp streift
over hele terrenget omkring kilden og brønnen
på kryss og tvers i vid omkrets. De slutninger
vi har trukket av det oppsamlede materiale
og av undersøkelser i terrenget vil vi i kort-
het redegjøre for her, da det kan tenkes å ha
en viss interesse og kanskje bidra til at det
kan komme noe mere frem fra andre hold.

II.

I dag ligger både kilden og brønnen utenfor
alfarvei og en får lett det inntrykk at det har
vært den rene tilfældighet at det blant alle
Krokskogens mange kilder og brønner skulle
bli akkurat disse to som fikk Olavsnavnet knyt-
tet til seg.

Vi er kommet til at dette inntrykket er galt.
Etter å ha studert terrenget på denne delen
av skogen ut fra det vi vet om hvordan vei og
sti ble lagt i gammel tid, og ut fra det vi po-
sitivt vet om de gamle veiene på Krokstogen,
er vi kommet til at både kilden og brønnen en
gang må ha ligget i alfarveien som gikk tvers
over skogen. Ikke samtidig. Først har veien
over skogen, eller rettere stien, gått over Retla
med brønnen og ned Grøndokka til Sundvollen.
Senere har den gått forbi kilden på Midt-
skogen og ned Nordkleiva til Sundvollen. Har
alfarveien gått over disse to stedene ligger det
nær å sette kilden og brønnen i forbindelse
med pilegrimene. De må ha fulgt det vanlige
tråkket over skogen, andre muligheter hadde
de ikke.

Professor Sverre Steen skriver i sin bok
«Ferd og Fest» om hvordan folk tok seg frem
på den tiden det her er tale om, det vil si fra
år 1000 og utover. Han skriver at folk søkte
seg vei langs elveløpene opp gjennom dalene.
«Elvene har vært menneskenes levende vei-
visere». Krokstogen var tett og ugjennem-
trengelig på den tiden, men langs bekkefar
og elveleier kunne man ta seg frem.

Fra Oslo og steder langs vestsiden av Oslo-
fjorden har det gått et eldgammelt tråkk inn
gjennom dalsøkkene i Bærum og opp Lomme-
dalen langs elven. Derfra har det vært natu-
rlig for den som skulle til Ringerike å følge
Lomma videre opp til Mattisplassen. Derfra

langs Bukkebekken opp til Retla og videre ned
Grøndokka til Sundvollen. Et blikk på kartet
er nok til å overbevise oss om at dette har vært
den letteste og korteste vei under de davæ-
rende forhold. — Denne veien har vel Olav
Haraldsson tatt, og pilegrimene fulgte dette
faret da de begynte å komme få år etter Olavs
død på Stiklestad i 1030.

Veien over Krokstogen forbi brønnen på
Retla har sikkert ikke hørt til de store pile-
grimsveiene, men den kan ha vært brukt av
folk som hørte hjemme i visse strøk langs
Oslofjorden og av folk som kom sjøveien og
gikk i land på vestsiden av fjorden et sted. Og
har brønnen hatt ord på seg for å være hel-
lig, kan nok også andre ha tatt denne veien
selv om det var en omvei for dem.

Hvor lenge alfarveien har gått over Retla
kan vi ikke si nøyaktig, men høyst sannsynlig
gikk folk her til Svartedauen satte en stopper
for pilegrimsgang og annen mellelbygdts ferd-
sel i 1350-årene. Da det igjen ble liv og røre
i 1500-årene er det gamle veifaret grodd igjen
og en ny mere forseggjort ridevei blir anlagt
over skogen, og som erstatning for brønnen
ved Retla som nå ble liggende langt av lei, fikk
vi St. Olavs Kilde ved Midtskogen, «liggende
i Vejen», det vil si i den nye rideveien. Det er
denne veien biskop Jens Nilsson har gitt en
nøyaktig beskrivelse av i 1594. Da det senere
kom kjørevei over skogen ble også St. Olavs
kilde ved Midtskogen liggende utenfor alfar-
vei. Men da var det nok ingen ydmyke pile-
grimssje'er som hadde tanke for den lenger.
Og i dag er det ikke mange som vet å finne
frem til den.

III.

I over 300 år, fra 1030 til omkring 1350,
kan vi da regne med at pilegrimsveien er gått
over Retla. Det beste argument for vår anta-
gelse om at veien har gått her i gammel tid,
og nettopp i den tiden da pilegrimsvandringen
var på det høyeste, har vi i sagnene om St.
Olav. Det viser seg at praktisk talt alt vi har
av sagn og løse brokker om St. Olav på Krok-
stogen er knyttet til Retla og strøket der om-
kring. Ja, såvidt vi vet finnes der ikke noe-
somhelst om St. Olav på Krokstogen utenom
det. Men her fra Retla har vi til gjengjeld

ikke mindre enn 3 sagn og dessuten et fjerde fra nærliggende trakter, fra Gyrihaugen. Alle 4 sagn er hva innholdet angår helt forskjellige. Vi gjengir sagnet fra Gyrihaugen slik det foreligger i Andreas Faye's «Norske Folke-Sagn», utgitt i 1833:

«Da St. Olaf kom til Gaarden Steen, vilde han bygge op en Kirke der, fordi hans Moder, som de sige, boede der. Dette syntes en Gjøger (Gyger), som havde sit Hjem i Fjeldet Gyrihaugen ligeoverfor (Navnet har det efter Gygeren) ikke om. Hun spurgte derfor Kongen om han turde give sig i en Veddeprøve med hende; «inden du bliver færdig med Kirken din, skal jeg have lagt en Steenbro over Steensfjorden» sagde hun. Det havde St. Olaf Lyst til at prøve og svarede ja; men før hun endnu var halv færdig med Broen hørte hun Klokkerne fra St. Olafs Kirke, for da var han alt færdig med den. Saa blev troidet saa rasende, at hun greb de Stene, hun havde baaret sammen til Brobygningen og kastede dem fra Gyrihaugen tvertover Fjorden efter Kirken; men ingen af dem traf. Da blev hun saa arrig, at hun sled af sig det ene Laarbeen og slyngede det efter Taarnet. Der er ikke Nogen, som riktigt veed, hvordan det gik til; Nogle sige, at det tog Taarnet med, Andre at hun sigtede for høit. Men det vide Alle, at Benet foer ned bag Kirken i en Sump, for der giver det den Dag i Dag en fæl Stank fra sig og derfor kaldes Sumpen Gjøgerputten endnu.» —

Til sagnet føyer Faye hva der muntlig er blitt ham fortalt: «De Stene hun kastede efter Kirken fandtes for længe siden paa Nabogaarden Moes Marker. Den af Gjögren begyndte Bro er nu fuldendt. I St. Olafs Kirke holdt Bro en længe Gudstjeneste hver St. Hans Dag; men for omtrent 150 Aar siden brændte Kirken af ved Lynild. De skønne Ruiner trodsede endnu længe Tidens Odælæggelser og Folk vide at fortælle fra deres Bedsteforældre, hvorledes som Børn vare med at smykke den brystfærdige Kirke med Blomster og Grønt til St. Hansdags-Festen. Det var nu i den Tid man troede at skyldte de viede Stene Ærbødighed. De Tider ere nu forbi. For nogle Aar siden blev denne ærværdige Kirkeruin næsten jevnet med Jorden». —

Manuskriptet til dette sagnet, nedtegnet med Jørgen Moes håndskrift, ligger i Universi-

tetsbiblioteket, og i forordet til boken sin takker Faye bl. a. Jørgen Moe for stoff han har mottatt fra ham. Også foged Wiel har hørt dette sagnet og tatt det med i sin innberetning i 1743.



Olavsbilde fra 1200-tallet på kirkeklokken i Moster kirke.

Det sagn som Bernhard Herre gjengir i sin skisse «Krogkleven» ble første gang offentliggjort i «Den Constitutionelle» i 1841. «Eventyret lyder i Korthed saaledes», skriver han: En underjordisk Prinds nærrede en varm, men haabløs og upaaskjønnnet Hengivenhed til en ung, deilig Huldrepige. Han bar sin Kjærlighed lønligt, men hengav sig til en ørkesløs Uvirksomhed der harmede de Underjordiske. Kun naar Maanen Skinnede over de sorte, tungsindige Fjeldsøer, og naar Natteravnen istemte sine triste Toner, fulgte han den Elskede, og da anede Huldren, hvad der feilede ham. Men en Middag i Augustmaanend, da det var lummert i Dalene, havde Sanct Olaf, der foer over Krokskoven, lagt sig til Hvile under nogle

skyggefulde Træer i Nærheden av Rethellerne, og her saae Huldrepigen ham, idet hun vandrede mellem Træerne.

Det var den første Christne, hendes Blik havde hvilet paa, og dermed var hendes Skjæbne afgjort. Hun kunde ikke vende Blikket fra den christne Konge, og da han fortsatte sin Reise, gik hun langsomt og tyst efter ham, indtil han forsvandt for hende nede i Veien. Her satte hun sig og stirrede trøstesløs efter ham. Solen brændte hende bruun, men hun mærkede det ikke; thi hendes Sjæl fulgte Olaf. Hendes Kjærlighed for den christne Mand rygtedes snart blandt de Underjordiske, og de banlyste hende fordi hun havde hengivet sig til deres bittreste Fiende; men den underjordiske Prinds kunde ikke glemme hende, og til Straf omskabte hans Fader ham til en Ørn, med denne Fugls vilde rovgjærrige Natur, men alligevel skulde han bære Mindet om sin Kjærlighed hos sig selv uden at Hulderen kunde ane det. Alligevel — fortæller Eventyret — sad der bestandig paa samme Sted, hvor den unge Huldre stirrede ned over Veien, en stor, bruun Ørn i den høie Grantop, og naar Solen om Middagen brændte hest, slog og hviftede

den med sine store Vinger for at svalde luften omkring hende. Da Efteraaret kom, visnede Huldrepigen hen og døde, og skjønt hun havde været hadet af sit Folk, blev alligevel hele Ørneslægten fredet af Huldrestammen, fordi denne ene Ørn havde værnet om deres smukkeste Datter. —

Sagn nr. 3 fra Retla, om hvordan brønnen ble til, har vi tidligere gjengitt i Wiels versjon fra 1743, hvorav det tydelig fremgår at sagnet er kjent fra andre steder. Det er et typisk vandresagn som vi finner mange variasjoner av rundt i landet og — vel å merke — fortrinnsvis på steder hvor det er historisk kjent, eller sannsynlig, at St. Olav har vært.

Det samme gjelder i ennå sterkere grad det siste sagnet, nr. 4, som vi har om St. Olav fra strøket omkring Retla. Dette finner vi første gang på trykk hos Faye. Han skriver: Trol-dene kunde ikke fordrage St. Olav, han gjorde ofte Korsets Tegn, og det kunde de paa ingen Maade lide, og desuden byggede han mange Kirker og Lyden av disse Klokker fik de ingen Ro for. De gjorde ham derfor al den Hinder, de kunde; men nogen Magt med ham fik de ikke, fordi Kongen var for hellig. Men naar St. Olav mødte dem, forvandlede han dem til Steen, og saadanne Stene, Som havde vært Trolde før de vovede sig i kast med St. Olav, kan man see rundt om i Landet. En sliG Steengjøger staaer f. eks. i den nordre Krogklev, der Veien gik i de Dage. Som St. Olav reiste nedgjennem sprang hun ud af Fjeldvæggen med en stor Trugbøl paa Ryggen og skreg:

«St. Olav med dit brede Skjeg
Du rider saa nær min Kjeldervæg.»
St. Olav saa paa hende og svarede:
«Stat du der i Stok og Steen
Til jeg kommer her tilbars igjen.»

Øg Gjøgren staaer der den Dag er. — —
Så vidt Faye.

Særlig naturtro kan ikke gjøgra i Krok-kleiva ha vært. Hun er umulig å oppdage i dag og ingen kan si hvor hun står i Kleiva. Men hvis det er riktig, som vi tror, at «der Veien gik i de Dage», det var over Retla med brønnen og ned Grøndokka, da skal hun heller ikke stå i Krokkleiva, som Faye og mange etter ham skriver. Kjentfolk har da også visst å



Gjøgra.

fortelle at gjøgra aldri har stått i Krokkleiva, men lenger nord i åsen, oppover mot Grøndokka.

Det viste seg å være riktig nok: Hun står der den dag i dag så livaktig at ingen tvil er mulig. Og der hun står i berget langt nord for Krokkleiva er hun et levende bevis på at sagnet om St. Olav og Gjøgra må skrive seg fra den tiden da ferdseien gikk over Retla og ned Grøndokka, det vil si fra tiden før 1500. Når vi så vet at Svartedauen la en død hånd over all ferdsel fra 1350 og utover til 1500, og at også seterdriften lå nede i disse årene, kommer vi til at sagnet om St. Olav og Gjøgra må skrive seg fra tiden før 1350. Det må altså ha levet på Ringerike i minst 600 år, antagelig ennå meget lenger.

IV.

Om St. Olavs Kilde ved Midtskogen vet vi intet utenom det biskop Jens Nilsson forteller i sin dagbok, at den «er liggendis i Veyens». Foged Wiel nevner den ikke i sin Ringeriksbeskrivelse fra 1743. Den må ha vært ukjent for ham, ellers ville han sikkert ha omtalt den i forbindelse med brønnen ved Retla. Heller ingen sagn er knyttet til kilden. Det kan være flere grunner til denne absolutte taushet. Den viktigste grunnen er vel at da den nye veien kom i 1500-årene var interessen for pilegrimsferder sterkt synkende. Kirkens menn hadde jo hele tiden etter Reformasjonen stillet seg lite imøtekommende til denne helgendyrkelsen. Dertil kom så de svarte århundreder fra 1350 og utover. — Noen større tiltrekning, sett fra pilegrimenes synspunkt, hadde heller ikke Ringerike lenger da landet endelig begynte å komme på fote igjen. Hva var det tilbake av ærverdige gudshus og andre severdigheter for pilegrimer da Jens Nilsson kom på visitas høsten 1594? — Hamar-bispens imponerende bygningskompleks på Storøya med kirker og kapeller og med hvilested og hospitium for pilegrimer sto øde og forlatt alt tidlig på 1500-tallet. Bare en «skjøn mured Gaard staaer endnu til siunes», skriver bispen. Bønsneskirken, som vel var det viktigste sett med pilegrimenes øyne, sto øde. «Der gjøres ingen Tjeneste», sier bispen. Og kirken på Stein, også kaldt en Olavs-kirke, var åpen for gudstjeneste bare en dag i året, St. Hansdag.

Men det var også andre omstendigheter som bidro til at pilegrimene ikke så gjerne dro over Kroksgogen til Ringerike langs den nye rideveien. Det var ikke trygt å ferdes der etter at finnebosetningen tok til i begynnelsen av 1600 årene. Akkurat i strøket om St. Olavs kilde ble det tidlig en hel finnekoloni. Plassen «Kiella», som vi vet har ligget kloss inn på kilden, var en av de første plassene som ble ryddet av finner og innført i matrikelen. De som kom forbi St. Olavs Kilde på Midtskogen i disse årene traff bare fremmedfolk der, ingen norske var fastboende på skogen. Her var heller ingen seter med bygdefolk om sommeren som kunne huse den velfarende og som hadde behørig respekt for kilden og for sagn og tradisjoner. St. Olavs Kilde på Midtskogen var nå også en dårlig erstatning for de gamle jettegrytene på Retla. Og så Gjøgra da! — Nei, vi kan nok gå ut fra at pilegrimsvandringene over Kroksgogen stopper opp tidligere enn andre steder. Da den nye rideveien kom i 1500-årene, og brønnen på Retla og Gjøgra i veien der ble liggende helt utenfor alfarvei og folkeskikk, da var det slutt. Ja, sannsynligvis var det slutt før Svartedauen begynte sine herjanger og før den alminnelige nedgangstiden satte inn.

V.

Det er ganske utrolig hvor kort tid det tok før Olav Haraldssøns navn, hans livsverk og hans økjenne og de undere som var skjedd etter hans død, ble kjent over store deler av Europa. Det varte ikke mange årene før pilegrimene kom, enkeltvis og i flokk, for å dra til hans grav i Nidaros.

Pilegrimene utgjorde en høyst usøstret flokk, de aller fleste var utlendinger. For noen var vandringen et uslag av de edleste motiver, en botsgang sprunget ut av dyp religiøs trang. Men for de flestes vedkommende var det vandrelysten som lå til grunn, lysten til å oppleve noe, og da først og fremst det storslagne skuespillet i Nidaros på Olsokdagen. Folk var ikke så bundet av tid og sted som nå. Når våren kom meldte vandrelysten seg og så dro de i vei uhemmet av distanser og hindringer. At noen tok veien over Ringerike når de skulle til Nidaros, stemmer godt med det vi vet om pilegrimsferdene. Vistnok var Nidaros det en-



Pilgrim avbildet på relikvieskrin
i Hedalskirken i Valdres.

delige mål for de fleste, men det var meget alminnelig å ta avstikkere underveis til steder der Olav hadde ferdes. For norske pilegrimers vedkommende kan det også godt tenkes at Ringerike var det endelige mål for ferden. I våre gamle lover er der bestemmelser om pilegrimene, at de skal tas vel imot der de kommer og hjelpes på alle måter.

Hva hellige kilder angår kan vi holde oss til biskop A. Chr. Bang som i sin tid samlet opplysninger om dem. Han fikk oppsporet 34, praktisk talt utelukkende Olavs-kilder, deriblant St. Olavs Kilde på Krokskog. Opplysningen om den har han tatt fra Jens Nilssons dagbok.

Det viser seg at de fleste av disse Olavskildene er å finne langs de veiene som vi vet pilegrimene fulgte på sin ferd. Også her har vi altså et argument som taler for at brønnen og kilden på Krokskog skriver seg fra pilegrimstiden og kan være hellige kilder.

Vi ser også at det til de kilder som bar St. Olavs navn var knyttet et sagn i mange tilfeller. Sagnet var ofte det samme som vi kjenner fra Retla: Kongen kom ridende, han var tørst, og kilden sprang frem. Ofte het det at det var helsebot i vann fra de hellige kilder. Vannet ble drukket, eller en syk arm eller et ben ble vasket eller badet med kildevannet. Både friske og syke la gjerne igjen et eller annet offer, små kors var alminnelig. Ved en kilde i landet skal det til sine tider ha ligget over 100 simple små trekors. Alltid skulle det være ett eller annet som kunne fortelle de som kom etter at de sto på et hellig sted. Ellers kunne en finne de mest forskjellige offergjenstande ved eller i kildene, som f. eks. klesplagg og mynter. Det sto respekt av kilden og alt som var knyttet til den. A ta noe som hørte den til ble regnet til de store synder.

Det var vanlig at pilegrimene rastet og holdt andakt når de kom til en hellig kilde. Lå kilden ved en kirke eller nær folk og bebodde steder var gjerne gudstjenesten forbundet med visse ceremonier og foregikk etter et fast ritual. Det forutsatte imidlertid at det var folk i nærheten som visste hvordan det skulle være, som kunne rettlede og helst også ta hånd om en trett vandringsmann. — Med dette i tankene vender vi tilbake til Retla.

På denne setervollen midt i alfarveien og med den karakteristiske brønnen skulle forholdene ligge særlig godt til rette for Olavsdyrkelse. Her har folk fra bygden hele sommeren vært i daglig kontakt med den underlige folkevandringen av allslags fremmedfolk, pilgrimene, som kom langveisfra for å gjeste Olav Haraldssøns hjembygd, seterfolkets egen bygd. Og under det sterke inntrykk som pile-

KØLABRENNERE *i Lunder*

På gårdene Bjerke og Berg finnes som kjent forekomster av jernmalm. For å utnytte disse

grimene må ha øvet på enkle sjeler har St. Olav og brønnen stått i et skjær av mystikk og helligdom som igjen er kommet til uttreykk i de sagn som lver den dag i dag. Seterfolket har sørget for kontinuiteten fra år til år. Bygdens folk som gjennom slektledd kom hit kjente til eller fikk fortalt og fortalte videre til sambygdingen og pilegrimer alt som var verd å vite om St. Olavs brønn, om Gjøggra og om «et hue anstad i berget der burte», som det står i et gammelt notat, og meget annet.

I 300 år vil vi tro at det hele sommerhalvåret er kommet vandrende pilegrimer fra Bærum opp gjennom Lommedalen og videre langs Lomma og Bulåkebekken opp til Rete'seter hvor de har rastet og holdt andakt. For 600 år siden tok det slutt.

Tett ved brønnen er noen stenansamlinger som etter beliggenhet og form vanskelig kan skrive seg fra opprenskning, heller ikke kan de ha vært grunnmur i vanlige seterhus. Dette er det eneste som kan virke litt fremmed når vi i dag står ved brønnen på Retla.

Men takket være bygdefolket er der bevart så vidt meget på folkemunne at vi av det som foreligger tør trekke den slutning at jettegryten, brønnen på Retla, har hatt ord på seg for å være en hellig kilde. Men hva dette ellers kan ha ført med seg av faste regler for andakter, offergaver, osv. vet vi ikke, for døde ceremonier og ritualer er dårlig egnet for muntlig overlevering fra slekt til slekt. Av denslags er sjelden noe bevart og Retla er ingen unntagelse.

Men brønnen lever og Gjøggra står der foran bergveggen like levende som den dagen hun kom farende ut. Og i sagn og løse stubber har folkefantasien i snart 1 000 år kretset om henne, om brønnen på Retla og om «Norges evige Konge» og hans ferd over Krokskogen.

Fredrik Schjander.

ble «Sognedalens jernverk» opprettet i 1752. Enda finnes i bruk ovner som er laget ved verket. Denne bedrift skaffet liv og rørelse i bygda. Det ble med en gang penger å tjene for noen hver. Både folk og hester ble det bruk for til transport mellom grubene og verket. Mange var også opptatt med å brenne trekull.

Men det var mange vansker for bedriften, slik at den alt i 1805 ble nedlagt for godt.

At verket har opptatt soknedølingenes tid og tanker i høy grad, vitner følgende regle som gikk på folkemunne i bygdene omkring:

*Du soknedøling, du hølabelg,
støtt holder du søkten, aldri helg.
Støtt er du svart og aldri hvit,
allti' er du den slemme lik.*

Det kan nevnes at John Levorsen Haukedalen, gift i 1751 med Ingeborg Andersdatter Finsand, bodde på gården Solhaug i Lunder. Han brente trekull ved jernverket og fikk derfor navnet «Kølabrenneren». I 1760 kjøpte han gården Goplerud i Hedalen og ble stamfar til den store og vidgreinte «Kølabrennerslekta» som Elling Goplerud har laget slektsregister for og reist et varig minne for på Vatneberget på Goplerud. Ættlinger av «kølabrenneren» er nå spredt vidt omkring i Valdres, særlig i Bagn og Hedalen, på Ringerike og mange har utvandret, særlig til statene Wisconsin og Minnesota i U.S.A. I Wisconsin møtes «Kølabrennerne» til stemne en gang i året.



Kølabrennerslektens merke.

Ved O. B.

STEIN



Kirke

Ingen vet sikkert når Olavskirken på Stein ble bygget, heller ikke hvem som bygget den, men steinene kan fortelle oss en del, «og det har været en smukk gammeldags bygning» sier foged Wiel. De lærde sier at de eldste kirkene var de penest utførte. Vi vet at de første prestene som kom til landet, var engelske og irske, og at disse kunne mer enn en prest i dag; de var også arkitekter og kirkebyggere. De hadde stenhuggere og bygningsfolk med seg, og folk som kunne brenne kalk og bruke den. Jeg har hørt gamle murere kalle brent kalkstein for limstein, det samme som på engelsk — limestone. Tre var det nasjonale byggemateriale her, men stenhugging og bygging av steinhus var begrenset til å rause opp noen steinbuer på snaufjellet eller båt naust inne i fjordene.

Stein kirke består av tre seksjoner: Apsis (det halvrunde tilbygget til koret), koret og skipet; dette er 63 kvm innvendig. Apsis og grunnmuren er bygget av kalkstein som er brutt på gården. Dette er første byggetrinn. Så ser det ut som at byggmesteren har oppdaget den vakre sandsteinen på østia av Steinsfjorden og bygget kirken av denne; den blå er tatt ved Steinseter og den røde på Ulvøya. (Her er også Dynnasteinen tatt, kanskje også Hønensteinen). De gamle kirker ble bygget «med solen», fra øst mot vest, og her ser det ut som dette er konsekvent gjennomført, idet hver seksjon må antas å være muret opp hver for seg, da det ikke er forbandt i steinene mellom disse.

Det første sikre årstall vi har om kirken, er 1345; da nevnes en prest der som het Eirik Ormsønn. Stein var så eget kirkesogn til 1581, da det ble slått sammen med Hole, og i de

hundre år som fulgte, ble det bare holdt messe der hver St. Hans. I året 1683 slo lynet ned og ødela taket og alt brennbart. For endel år siden veltet et stort tre i parken ved kirken, og under roten kom det tilsyne forkullet treverk, som rimeligvis var rester av takverket. Kirkegården har ligget på østia av den nåværende gårdsveien på et jorde som heller ned mot Steinsfjorden; der har det blitt ployd opp knokler og kranler.

I 1704 sender «almuen» i Hole søknad til Rentekammeret i København om å få tommer til restaurering av kirken på Stein, og her gjengis hva Erling Bjørke har funnet i arkivet:

«Amtmann Glud sendte den 19. april 1704 påbud til fogd Lars Tønder og sorenskriver Christian Müller om å holde en besiktigelsesforretning over kirken for å få vite hvor meget og hva slags tømmer som skulle til. Resultatet av besiktigelsesforretningen skulle sendes til amtmanden in duplo, da ett eks. skulle sendes Rentekammeret i København, og ett eks. skulle «bli ved Amtet beliggende». Forretningen ble holdt 26. mai 1704.

«Og haver vi da udi Taarnebyggeren Niels Aensagers overværelse befunden efterskrefne Sortementer af Last til samme Kirches reparasjon, hvoraf alleneste Murene ere i behold, at skulde behøves. Nemlig: 1) Bielcher som skal lægges tvært over Muren, 15 al. (alen) lang, af tychelsen 16 palm 2 tøvter træer. (Palm var rundmål, og 3 tommer lang så at f.eks. 16 palm svarte til 16 tommer i tverrmål). 2) Træer 18 al. lang til Murene, men af tychelse 16 palm — 1 tøvlt. 3) Sperreverket af Spirer 12 al. lang af tychelse 10 palm — 9 tøvter. 4) Koret i Kirchen 6 Træer 8 al. lang af tychelse 10 palm — 6 Træer. 5) Een Mast til Taarnet 20 al. lang af tychelse 20 palm — 1 Træ. 6) Spirer til Taarnets Fundamente 16 al. lang af tychelse 12 palm — 1 tøvlt 4 Træer. 7) Til en Stjerne eller Fod som Taarnet skal bygges paa 8 al. lang af tychelse 10 palm — 1 tøvlt. 8) Bielcher til Taarnfoden af længde 10 al. og tychelse 12 palm — 4 tøvter. 9) Til Bindingsverk i Taarnet og Foden 11 al. lang og 10 palm tychelse 4 tøvter. 10) Underlag i Gulvet 11 al. lang af størrelse som godt Hus-tømmer — 1 tøvlt 7 Træer. Summa 24 tøvter 8 Træer. Saaledes af os besigtiget, testeris med egne Hænder og Zignetter. Actum anno,



Stein kirkeruin.

Die et Loco, ut Supra. Lars Tønder (og segl). Christian Müller (og segl). Per Torchelsen Leene. De andre besiktigelsesmennene har bare forbokstavene i navnene sine.

Det er vel lite sannsynlig at kirken har hatt tårn fra nytt av, og når tårnbygger Aenager (Onsager?) har tatt med tømmer til tårn, og det som grovt er, kan det være fordi et tårn var ønskelig dengang.

Det ble da hverken tårn eller tak på kirken; murene sto der og forfalt. I året 1788 kommer den høyt begavede danske kunstner Erik Pael. sen til landet, og maler og tegner en mengde på sin ferd, nøyaktig og nitid utført alt sammen. Han er også på Stein og lager en blyantskisse av kirkeruinen, og vi ser da at det er en frodig vegetasjon oppe på murkronen, men forøvrigt av murene inntakte, med de smale vindusåpningene og døren på sydveggen. Men frost, sol og vind herjer videre med murene og i 1830 får naurkrefte hjelp av mennesket, og da monner det for alvor. Nesten hele kirken blir revet, og steinen, fint tilhugne blokker blir lagt i hagemurer, grunnmurer under hus og fjøs og der det ellers trengtes stein. Det står da

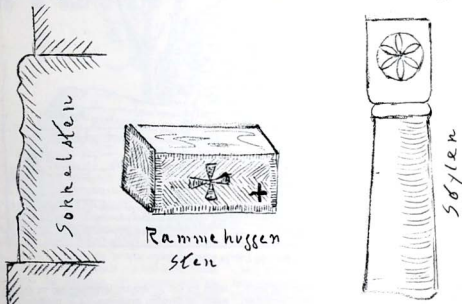
igjen en del av søndre langvegg og en del av apsis, og foruten grunnmuren er heldigvis en vindusåpning i koret bevart. Etter sorenskriver Palludans beskrivelse har det vært fem vinduer og to dører i kirken. Beretningen er fra 1743, og han forteller at murene er litt under to alen tykke, og «i Choret har det vært tre vinduer, nemlig i nord, øst og sønden og i selve Kirchen et mindre i nord og et i sønder, samt tvende dører, en udi vester og en i sønder. Og det har været et Steenalter i samme Kirche» — Det sies at dette steinalter ligger i fjøsmuren eller i landkummen. Foruten de ca. 6 000 stein som ligger i hagemuren på Stein, er også endel kommet til Hønefoss og er i behold.

I 1897 blir et servitutt påheftet Stein som sier at kirkeruinen er underlagt Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring, og at denne har eneretten til disse. I 1901 gjør eieren av Stein henvendelse til nevnte forening om at ruinen må bli vedlikeholdt, og beskyttet mot ytterligere forfall. Det kan ikke sees at noe blir gjort.

I 1922 er imidlertid så meget rast ut av ap-

sis og søndre vegg, at noe må gjøres, og arkitekt Gerhard Fischer tar da hånd om det. Rød sandstein og kalkstein blir brutt på Ulvøya og på gården og murt inn. Hellegulvet i skipet

muren. Rammen er ca. en tomme bred og et par millimeter dyp, og inne i rammen er det «fiskebenhugging». På et par steiner i vinduet i koret kan en tydelig se denne huggin-



ble også tatt opp og reparert, og her fant man da endel gamle norske og engelske mynter fra Olav den Helliges og kong Ætred den 2nen's tid, i alt 46 hele og 26 fragmenter. De lå i det sydvestre hjørnet.

I 1743 beskriver fogd Wiel Stein kirke slik: «Ved Gaarden Sten finnes en Kirke, oppmuret av nett og glatthuggen Sten. Stenene omkring Dørene er listehøvlet, og det har været en smukk, gammeldags Bygning. I denne Kirke blev det holdt Gudstjeneste hver St. Hansdag, hvilket opphørte for 60 aar siden, da den blev antændt af Lynet, og da den siden ikke er blevet reparert, er Hvelvingen nedfallen, saa den er ille ruineret. Stenene deri er så skjønne at jeg aldri har seet noget bedre i nogen Kirke. Kirken sies at være bygget af St. Olav».

I sokkelsteinen rundt hele kirken er det huggen en vakker profil, 9 tommer bred; den er flere steder tydelig ennu. De «listehøvlede Ste-
ne» som Wiel nevner er sikkert de ramme-
hugne steiner som det finnes mange av i hage-

gen, og der er også et gresk likearmet kors. Disse korsene finner en mange av ellers også, både i hagemuren og på steiner i grunnmuren under hovedbygningen. Likeså er det funnet seks Olavskors, derav ett inne i søndre vegg, og disse kan ha vært innvielseskors, og da rimeligvis tolv i alt.

Et par profilhugne steiner er murt inn ved døren i vest, en tredje ligger løs. Engang var det også to steinsøyler med et enkelt kapittel som lå der. Den ene ble borte for mange år siden, den andre ble fjernet i årene 1940—45. Kan noen gi opplysninger om hvor disse er?

Det er et alment ønske å få dette gamle, vakre kulturminne restaurert. Viljen er der; det meste av steinen finnes, og pengene kan også sikkert skaffes, uten at Staten eller kommunen blir økonomisk belastet. Men Riksantikvaren sier Nei! Det skal være en ruin. Så lenge det varer. Å bevare en ruin i vårt klima kan ikke sammenliknes med konservering av ruiner i

(Forts. side 32)

En bondekones dag

Av
AASTA FJELDSTAD

før 100 år siden

Det var mørk og kald førejulsvinter. Ongkjerringa på Frøyu, Anne, stod opp i kulande mørke, fekk liv i varmen på peisen i kjøkkene og hengte over kaffikjelen før a tendte løkta og gikk te fjøse. Det var djupe snofaner i trånga mellom våningshuset og det låge tømmerfjøse. Hu brette opp stakken, tok på seg striførkle og sette sørpebyttene te krøttera før a tok tel å mjælke.

Det var godt og vart nemed kusia, og trøtt vart'a, ongen hadde skriki og vøri urolig om natta, og gamlemand, han Lars, vart så erjement av ongeskriken, så hu måtte gå fram og tebars på gølve med ongen før å få svevd'n.

Han Ola, mand hendes, var på kølakjøring innover te Bærums-verke, og det var litt stuslig — med ett fekk a seg et kraftig spark så mjælke sprute. Itno tull, jente, hold deg vaken! — Krøttera skulde ha en liten høivannil, og hu måtte inn i det kalde, mørke lae. Der tuslet det så rart borti røene, var det nisse tru, eller skrømt? Hu hadde hørt nok hestorier om mange rare hendinger sålessen. Hu gikk inn at med mjælke, og slite a opp i treringene i spiskammerse. Gamleføika, han Lars og mor Ragne, hadde stått opp, og Ragne hadde tyggi ei god tugge, og lagt i ei rein fille te ongen, og satt og vøgge så smått, mens dom tok mårakaffin.

— Er det uvær ute, sa Lars, han tok seg et tak under nåsan. — Je har sånt trøkk for bringa.

— Nei, men det blir vel snart, svarte Anne.
— Krøttera rister seg og skiter!

Ongen vart stelt framved pelsvarmen, den fekk mat, og så var det å gjøra frå seg i fjøse, grisa måtte ha non gode deigtuller, nå skulde dom snart slaktes, og feite måtte dom væra skulde det bli no smult og ha på brødet utover

vinteren og våren. Non forskremte høner borti ei ro måtte a nok stæla litt lettkönn tel. Dugurdsgrauten hadde Ragne stampe, den var kokt av grovt byggmjøl og vann, og skrubbe godt nerover hærsen. Alle åt tor samma vesle traue, og treskiene sleikte dom godt av og sette dom i hver si veggsprunge. Ja, vassgrauten var go hårdsmat og det var som Bård, en gammal legdekall sa, når han drog opp kallgrautskalken tor lomma: — Grauten har dri opp fler enn den har sli i hæl!

— Du får gjøra reint idag det er lørðan, sier Ragne til Anne, — men du får spare grønsåpa, du veit det er sju søktensyndar før jul!

Ja, Anne går igang med sand og en liten sopelime på de flisete gølva. Seia blir det ei god stynn i veven før meddan. Det haste med verkene te de nye kjola te jul nå, te veka kunne dom vente både syjente og skomaker te gards.

Tankene flakker sine eine veier når en sitter i veven — Anne tenkte nå fyst på julestria. — Når nå veven var nere, og alle hadde fått nye kleer og støvler, kom slaktinga. Han Anders slakter kom i otta, og det var griseskrik og kuraut og blodrøring, Anne grøste seg. Men Maren oppå Haugen kom og greide med tarma, det var mye te arbe å stå ute i snøhaugen å trå dom reine. Maren hjalp nå tel seia i slaktinga og, det kunne og hende at Ola eller Lars kunne stampe kjøtdeig for dom i steinmorteren, eller ta en tøm med hakkekniva på brettet, det var nesten itte kvinnfolkarbe. Ragne sjøl vilde nå greie med saltinga, de meste vart jo salte. Vaskinga hadde dom gjort ifrå seg før på høsten — mens fjorden var oppe, for dit måtte dom for å sjule klea, der banke dom lutvannet ut med banketre. Tæljlys måtte dom nå støype, for det var bare ei parafinlampe på Frøyu.



Illustrasjon av Oivind Fjeldstad.

Som nu sitter der i vevstolen hører a gjen-
nom slaga av veven, slaga av slira has Lars,
han driver og tresker rugen bortpå läven, imor-
ra ska'n vel te mølla og mala, så itte brød-
mjølet blir altfor ferskt te jul. Flatbrød har
dom alt bakt, tre høye stabler, så det gredde
seg nok te våren. Det skulde nå vøri morro å
prøve seg og stekt slik goro-kake te jul, og
kanske fattigmand og, hu fekk nok opskrift
bortpå Bye, men det var vel itte så godt å
byne med no nytt. — A, om a kunne fått slik
kåpe som prestefrua hadde ifjor, men det var
nå itte å tenke på, hu fekk nok gå med sjalet
nå som før. Dom fekk nok spare på stasen,
det kunne ha så my å seia for dom om dom
kunne få innredd no mer av stuehuset. Det
var itte store hjelpa i en diger byning med
ufærige rum. — «Nei, nå var det meddan», det
var nok slid idag, en måtte spare på sugla
nå før slaktinga.

— Du får nøite deg, sa Ragne, — så rekker
du å vaske sildefjølene og dissa kjørella før du
gir ongen, han Lars og je tar oss en meddassur.

Mens a Anne satt og vøgge ongen i svemn,
kom nabokjerringa, hu Berte, innom med
avisen.

— Er det gutt eller bån du har fått? spør'a.

— Det er nok bån, gårdgutten kommer seia,
sier Anne. — Sett deg nå, Berte, så henger je
over kaffekjelen.

— Je veit itte åssen det er, je er så frøsin,

je måtta, sier Berte, og demmeså setter a seg
ved peisen. Snart kommer Ragne og leiter fram
brunsukkeret, og det blir en kaffedråpa før
Anne ska te fjøse. Hu må børa inn vann nå
før det blir mørt, fatar vass-sælan og drar
avgarde. Det ska mange vendinger både te følk
og krøtter, skjortekanten blir hardtæla av vass-
søl og snøslask, men Anne er ung, og hør der.
— er det itte hestevekka has Ola hu hører nerl
svingen! Det gjør godt i han Ola med varm
suppe, han er frøsin efter kjøreturen, og han
får tesmers en fleskebeta på et flatbrød, og
kommer snart på gli med praten. Han er så
munter, og ser og hører så my rart støtt, han.

— Hekke trur du je møtte igår morras da
je reste? Jo, hu Maren Ner-Fjærstad, hu gik
med en kælvskrott på nakken te Hønefoss,
fortælt'n.

— Det er itte grett å bli enke med så mange
bån, sier Ragne, — hu trenger vel non skjel-
linger te jul.

— Det er nok fler som har blit enke, sier
Ola. — Det datt en mand i kølamila her om
tosdan.

— A var det for kar som itte kunde passe
seg? sier Lars,

— Det var en gammel finne bortante Bente-
pladsen, svarar Ola. Men Anne blir bleik.

Kara legger seg på hver sin krakk ved om-
men i stua i mørkinga, Ragne tar bindingen

(Forts. side 32)

Odelsbønder og leilendinger

PÅ RINGERIKE I 1624

I artikkelen om gårdene i Norderhov i «Ringerike» for i fjor er det en feil som bør rettes: under Trygstad står det at Erik Trygstad eide de 10 lispund i gården i 1612—20 og igjen i 1624, det siste tallet skal være 1644. Dessuten er Bårderud blitt nesten borte, fordi den er kommet til å bli stående under Busterud; den siste gården burde forøvrig ha stått under Vikar og ikke under Norderhov.

IV. Gårdene i Lunder og Vikar i 1624

Som nevnt i forrige artikkel lå disse utkant-sognene under Hole-presten på 1500-tallet, og han igjen var underordnet presten på Norderhov, som hadde en god del av inntektene av både Hole og dalene. Men da Hole ble skilt ut som eget prestegjeld, ved et forlik mellom prestene i 1610, fikk hr. Hans Hermansen på Hole hele tienden av Hole, mens hr. Niels Knudsen på Norderhov fikk all tiende av Lunder og Vikar og dessuten det prestebolsgodset i disse soknene som presten på Hole før hadde hatt inntektene av.

Fra gammelt av har grensene mellom Norderhov og de to små soknene sikkert vært noe uklare, fordi de spilte liten rolle i praksis for prestene på 1400 og 1500-talet. Alle gårdene like ved det som seinere ble fastsatt som grensen lå da øde, i Adalen var det så seint som omkr. 1600 ingen brukere på gårdene fra Hval og Skollerud til Strande og Haugerud, og i Soknedalen var det ingen mellom Veme og Hovland, som for resten bare så vidt var skyld-satt. Etterhvert som skogen ble mer verd, og det kom brukere på ødegårdene, ble grensene mellom gårdene sikkert fastlagt temmelig nøye selv i utmarka, men da var det Norderhovs-presten som hadde hele området, og for ham spilte da soknegrensene liten rolle. Fra mel-lomalderen har vi svært få brev om gårdene i dalene, men vi får i alle fall vite at Somdalen lå i ytre Adalen og i Norderhovs sokn. Rimelig-vis har derfor grensene for Vikar og Lunder for den store Mannedauden gått omtrent der

de går i dag. Navnene Lunder og Vikar blir vanligvis ikke brukt på 1600-tallet, både pres-ten og futen snakker helst om «Sognedalens Annex» og «Odalens Annex». Dette har ført til den misforståelsen at når det i jordebøkene stod at Øvre Berg tilhørte «Lunder Kirke» så har futen trodd det var Lunder kirke på Ha-deland det var tale om.

1. Lunder.

Nedre Berg, fullgård. Bruker: Gudbrand. Skyld i 1647: ca. 31 lispund. Summen varierer litt i jordebøkene, men dette er den høyeste summen jeg har funnet. I 1624 til-hørte nesten 12½ lispund (2 såld 5½ set-ting) Knut Enger i Sigdal, 12½ lispund Ola Bjørke i Norderhov, og 2½ lispund pres-tebolet på Jevnaker. Muligens tilhørte 2 set-ting Nils Gulsvik i Flå. Resten, ca. 2—3 lis-pund, mangler, men det var sikkert bonde-gods.

Øvre Berg, halvgård. Bruker: Ola. Skyld: 15 lispund, som tilhørte Lunder kirke.

Bjørke, halvgård. Bruker: Knut. Skyld: 20 lispund (2 huder), som tilhørte Asker pres-tebol.

Bliksrud, ødegård. Bruker: Heige. Skyld: 5 lispund (6 skinn), som Alv Nøkleby eier.

Bårnås, nevnt først i folketellingen 1666.

«Fieldsmarcken fiskewand» er nevnt i jor-debøkene mellom 1577 og 1607, men er for-svunnet i jordeboka 1616. Skylda var 2 kalvskinn (1½ lispund), som var krongods.

Halkjenrud, ikke nevnt før i 1650, da den skyldte 5 lispund.

Haukedalen, halvgård fra 1594. Bruker: Am-björg. Skyld: 15 lispund, som bonden sjøl var bygselrådig over i 1616, og som tilhørte Jon Kvie i Hallingdal i 1647. Ingen opplys-ninger i 1624.

Havik, nevnt først i 1660, da brukt av Gullek Redalen i Krødsherad.

Hovland, ødegård, brukt under Oppgarden. Skyld: 8 skinn (6½ lispund), hvorav 4

- skinn var kongens, før Hamar bispestols gods, og 4 skinn tilhørte Norderhov, før Hole, prestebol. Skylda var satt opp først i 1614, og gården ble første gang skyldsatt og innført i jordeboka i 1594.
- Vesle-Hovland, som ligger i Norderhov, er nevnt som en ikke skyldsatt rydningsplass i 1660; den en sikkert opphavlig ryddet fra Hovland.
- Kittelsby, nevnt som ryddingsplass i 1660, brukt under Ask (vel som seter).
- Kjos, nevnt som «husmannsplass» i 1623, som ødegård fra 1629. Bruker: Ragnhild. Skyld i 1647: 3 skinn (2½ lispund), som da var sjøleie.
- Kroksrud, ødegård, nevnt i skattemanntall først 1626 som «husmannsplass». Skyld: 4 skinn (3½ lispund), som Norderhov prestebol eide. Gården var ikke skyldsatt i den tid prestebolsgodset i Lunder lå under Hole prestebol.
- Land, nevnt i et makeskiftebrev av 1649, da det gikk over fra kronen til borgermester Hans Eggertsen. Skyld: 2 skinn.
- Lundesgarden, fullgård. Bruker: Per. Skyld: 40 lispund (egentlig 4 huder), som lå under Norderhov, før Hole, prestebol.
- Modalen, nevnt som rydningsplass i 1660, med skyld 4 skinn. Skyldsatt etter 1652.
- Narverud, nevnt først i 1647 som ødegård, med en skyld av 4 setting (1½ lispund) som Kristoffer Gren i Krødsherad eide og brukte.
- Olle, ødegård. Bruker: Engebret. Skyld i 1647: 5 lispund, som da var sjøleie. Ingen opplysninger i 1624.
- Oppgarden, fullgård. Skyld i 1647—60: 25½ lispund (egentlig 22½ lispund og 4 skinn). Bruker: Klemmet Jonsen (fra Gulsvik i Flå), som også eier 15 lispund og 1½ setting, 9 setting tilhørte Tore Hovland i Eggedal, og 2 setting Harald Hille i Flå. De 4 skinnene tilhørte Lunder kirke. Det som mangler, 5½ setting, tilhørte sikkert bønder i Lunder og grannebygdene.
- Pukkerud, ødegård, nevnt først i 1644, da land-skylda var 4 skinn, som tilhørte Norderhov prestebol.
- Rud, fullgård. Bruker: Jon. Skyld: 20 lispund korn. 6 setting (2½ lispund) tilhørte Erik Ringnes i Krødsherad, 8 setting Helge Ørpens barn, og 2 setting Birgit Gulsvik i Flå. Resten, 32 setting eller 13½ lispund, mangler.
- Røsby, nevnt som rydningsplass i 1652, kron-gods, brukt under Hovland.
- Sjurslykkje, brukeren kalt husmann til 1625, fra 1626 ødegårdsskatt. Bruker: Amund. Skyld: 5 lispund, som Niels Nielsen, borger i Oslo, hadde i pant.
- Slette, nevnt først under «husmenn» i 1627, ødegårdsskatt fra 1629. I 1647 skyldte den 2 setting til Jens Thommessen på Ulleland på Elker, i 1660 4 setting, som Levord Slette sjøeide.
- Sessrud, nevnt først 1660 som ryddingsplass. Strømsåt med Sognelia og Breievannet, skyld 1 skinn, som i 1649 ble makeskiftet fra kongen til borgermester Hans Eggertsen i Kristiania. Etter jordeboka av 1652 var hele området da brukt under Bjørke. Ikke nevnt tidligere, men kanskje vi her har et av de skinnene som i eldre jordebøker står oppført under «Fjeldmarcken fiskewand»?
- Tranby, nevnt først som rydningsplass i folketellingslistene i 1666.
- Uggen, rydningsplass, ikke skyldsatt, i 1660 brukt under Rud.
- Vælsvannet, skyld 1 skinn, brukt under Lundesgarden i 1594, seinere (1616 og 1642) under Oppgarden. Vannet tilhørte kongen. Det gjelder visstnok bare øvre Vælsvannet.
- Øveren, nevnt som rydningsplass i jordeboka 1652, uten opplysninger om eierforhold.
- Aker, 1660 rydningsplass under Nedre Berg, uten skyld.

2. Øvre Adalen eller Viken.

Bergsund, se under Norderhov.

Blakstveit, halvgård fra ca. 1645, før ødegård.

Bruker: Mikkel. Skyld: 10 lispund, lagt på til 20 lispund omkring 1645, tilhørte Norderhov, før Hole, prestebol. Før 1600 lå gården øde, og den som brukte den sammen med Grøterud og Viken betalte tilsammen 3 bismerpund fisk til presten i Hole for det (dvs. noe over 15 kilo fisk).

Busterud, brukt under Semmen, se Norderhov. Ikke skyldsatt.

Elsrud, ødegård. Bruker: Gudbrand. Skyld: 5 lispund, som Norderhov prestebol eide. Gården var ikke skyldsatt den gang Holepresten hadde prestebolsintektene.

Enger, ødegård. Bruker Nils. Skyld: 5 lispund, til Norderhov prestebol. Det samme som er sagt om Elsrud gjelder også om Enger i eldre tid.

Fjøsвика, rydningsplass, ikke skyldsatt etter ny skyld, men var på 2 øresbol, som Torstein Hov eide. Han brukte vel også gården som seter. I 1646 var det kommet bruker på gården.

Finnsand, brukt under Haugerud, se der.

Flaskerud, nevnt som rydningsplass i 1652, brukt av Halvord Nøkleby.

Granum, nevnt som rydningsplass i 1660, og da nettopp ryddet.

Grøterud, rydningsplass, står ikke i skattemanntallene, men skylder i 1624 1 bismerpund (litt over 5 kg) rå fisk til Norderhov prestebol. Før 1600 ble det betalt 3 bismerpund fisk for bruken av Grøterud, Vikar og Blakstveit sammen, til Hole prestebol. Egen bruker kom det ikke på gården før omkring 1660.

Gunnbjørrud, rydningsplass, nylig ryddet og jordebokført i 1652, men ikke skyldsatt, brukt (og vel også eid) av Engebret Hallum.

Haugerud, halvgård fra 1594, før ødegård. Bruker: Knut. Skyld: I 1615 15¼ lispund (19 skinn), som tilhørte Peder Knudsen på Hallingstad på Toten, før fut over Hadeland og Ringerike. I 1624 eier han bare 15 skinn, og i 1650—60 eier hans arvinger 30 skinn (25 lispund). Det er mulig at skylda har vært på i alle fall 2 huder — 24 skinn alt i 1612—24, og at Peder Knudsen da ikke eide det hele. Godset hadde han fått med sin kone, som var etterkommer etter Dyre Sevaldsson, lagmann på Opplandene på 1500-tallet, som igjen stammet fra Dyre Erlendsson, som visstnok bodde på Vestre Sørum i Hole omkring 1450. Finnsand ble brukt under Haugerud for samme skyld, og i 1511 hadde en Erlend Dyresson krevd vitnemål om at Finnsand aldri hadde tilhørt kongen, så gården må ha tilhørt denne ætta alt den gang.

«Lemmen», «Lemen», «Lehmes», «Lehne», fiskevann, skylder 60 sik, krongods. Dette fiskevannet må visstnok søkes i Adalen, skjønt det er ikke lett å finne ut hva det kan være for et fiske det er snakk om. I 1594 var det brukt av mannen på Gjermbu i Haug, i 1617,

1642 og 1652 av Asle Skollerud, i 1660 er det Kristoffer Hallum og Vegger Haugerud som bruker det. Kristoffer eide og brukte Gunnbjørrud, så det er vel derfor han har kommet borti dette fisket. Det behøver ikke nødvendigvis dreie seg om et vann, for jordebøkene kan «fiskevann» bety fiske i elv også. Kanskje er det fiske i en del av Sperillen det gjelder?

Lindelia, øvre og nedre, nevnt først i 1660, da de nettopp var ryddet og brukerne hadde tilbudt seg å betale skatt og landskyld, 4 skinn hver. Nedre Lindelia til Norderhov prestebol og Øvre til Lagstolen i Kristiania. Denne delingen viser at jorda egentlig hadde ligget under Nes, som på samme måten var delt mellom prestebolet og lagstolen.

Lunde, ødegård. Bruker: Ola. Skyld: 5 lispund, tilhørte Gudbrand Øksne i Land.

Nes, fullgård. Bruker: Per. Skyld: 3 huder (dvs. 30 lispund) og 5 bismerpund rå fisk (ca. 26 kg). De 3 hudene var gammelt Hamargods, nå lagt under lagmannen i Oslo, og det ble regnet som halvparten av gården, de 5 bismerpundene fisk tilhørte Norderhov, før Hole, prestebol. Etter jordeboka 1577 fikk presten da bare 4 bismerpund, og det er også opplyst at fisket i Urula hørte til prestens part, så det ser ut til at gården har vært skikkelig delt i to parter, steint og reint, som det heter. Begge parter hadde bygselrett over sin del, i alle fall i 1647.

Oppen, rydningsgård, nevnt først i 1660, da det var krongods, og brukeren hadde tilbudt seg å betale 2 skinn i landskyld.

Ringerud, husmannsskatt i 1634, ødegård i 1636. Bygslet bort i 1636, skyld 2 skinn, som var krongods. Gården er ikke nevnt tidligere, men derimot er det i 1614 nevnt en gård «Ringens øde», med landskyld 2 skinn, som var krongods, og som ble brukt under Folum, og det er rimeligvis samme gård.

Rudstaden, ødegård. Bruker: Kjell. Skyld: 4 skinn (3½ lispund), som var krongods.

Skagnes, ødegård, lå under Nes til omkring 1624. Bruker fra 1625: Ola. Skyld: 1 hud (10 lispund), Hamargods, nå lagt under lagstolen i Oslo. I 1660 var landskylda gått opp til 1 hud 3 skinn. Vestre Bjønevann, som i 1529 var krongods og skyldte 1 bismerpund fersk fisk, var i 1660 lagt under Skagnes og

hadde da en skyld av en halv hud (6 skinn, dvs. 5 lispund). Sannsynligvis har fisket hørt under brukeren av Skagnes fra gammel tid.

Skalerud, nevnt som rydningsplass først i folketellingslistene 1666.

Strande, fullgård. Bruker: Søren. Skyld: 1 1631—60 og sansynligvis alt i 1624 20 lispund. 15 lispund tilhørte Torstein Hov, som fra 1631 eide alle de 20 lispundene. Resten, 5 lispund, mangler i 1624.

Tosovika, rydningsplass, nevnt i jordeboka 1652, brukt og eid av Halvord Nøkleby. Skyld i 1660: 2 skinn.

Viker, kalt rydningsplass i 1660. I 1577 ble den brukt sammen med Blakstveit og Grøterud for en landskyld av 3 bismerpund fisk til Hole prestebol, i 1624 ble den brukt under Norderhov prestebol, vel som seter, i 1644 hadde den en skyld av 2 bismerpund fisk (litt over 10 kg) til prestebølet, og i 1660 var det økt til 3 bismerpund. Først da er det brukt på gården.

I tillegg til dette nevner folketellingslistene for 1664—66 disse plassene: Fuglerud, Øvre Lykkje med skyld 3 skinn, og Sørsdal, et hus, alle i Lunder, Lia, Teigen og Asset, alle uten landskyld, i Adalen. En gård «Øvreset», som ligger i kongens almenning, blir bygset bort for første gang i 1652; den er muligens den samme som Asset.

Denne oversikten viser tydelig hvor få gårder det var i disse bygdene i 1624. Hele landskylda av gårdene i Lunder svarte ikke til mer enn omkring 200 lispund eller 10 skippund, dvs. 5 alminnelig fullgårder ute på flatbygda. En gård som Søre Setrang, som riktig nok hadde den største landskyld av alle gårder på Ringerike, var på 100 lispund, altså halvparten av skylda for alle gårder i Lunder. Og i Viker var ikke den samlede landskyld på mer enn ca. 160 lispund, omtrent det begge Setranggårdene skyldte. Likevel hadde det gått raskt framover med nyryddingen i de siste 50 år før 1624, i den tida hadde det kommet folk på alle de smågårdene som er nevnt i det foregående, og ryddingen fortsatte utover i hele hundreåret, slik at tallet på gårder stadig økte. Før denne utviklingen begynte lå dalene der nesten øde. I 1528 var det bare 5 gårder i Lunder som folk bodde fast på: Lundesgården, Oppgarden, Ne-

dre Berg, Øvre Berg og Rud, og i Viker var det bare Strande og Nes. Det kan være naturlig å undre seg på om disse bygdene noensinne har ligget helt øde, når det bare var noen få gårder der så seint som i 1528, 180 år etter Mannedauden. Men særlig rimelig er dette ikke, av flere grunner. De gårdene som det bodde folk på i 1528 hadde alle forholdsvis stor landskyld, og Oppgarden ble i 1524 makeskiftet mot en del av Gulsvik i Flå, en gård vi vet aldri hadde ligget øde, noe som viser at den må ha vært omtrent så stor i 1524 som den var hundre år seinere. Hvis den hadde vært ryddet opp på nytt i ødemarka en gang før denne handelen, må det ha tatt lang tid, for en gård på over 20 lispunds skyld blir ikke ryddet på noen få år. Bjørke har i 1577 en landskyld på 2 huder eller 20 lispund, men denne gården hadde i 1528 ingen bruker. Men vi vet at den ble makeskiftet til prestebølet på Asker en gang på 1500-tallet, en god stund før 1577, og alt da hadde den samme skyld. Det at landskylda er fastsatt i huder, ikke i korn eller malt, viser sannsynligvis nettopp det at denne gården har vært uten bruker en stund, slik at den har vært brukt som slåttemark, men ikke til korn dyrking. Men en så pass stor skyld som 2 huder på en gård som ikke hadde bruker viser at det må ha vært ganske mye og vel oppryddet slåtteland på gården, og den ryddingen må ha tatt tid. Og viktigere enda er det at Bjørke må ha vært brukt under en av de andre gårdene i Lunder, det er ikke rimelig at noen har vært villig til å holde oppe en så stor slåttemark i Lunder hvis bygda ellers lå øde, hverken kryllinger eller folk på flatbygda på Ringerike trengte å dra helt opp til Lunder etter høy på 1400-tallet, det var nok av nedlagte ødegårder som lå langt mer lagelig til for dem. Et annet viktig argument er skatten: Alle de gårdene som er nevnt i 1528 betalte seinere i hundreåret fullgårdskatt, med unntak av Øvre Berg, som var halvgård. I de tilfelle hvor det er mulig å kontrollere det, dvs. der vi har forholdsvis rikelig med brev fra mellomalderen, viser det seg at de gårdene som var fullgårder i 1577, første gang vi får oversikt over alle bebodde gårder i Akershus len, de gårdene har også vært i noenlunde ubrutt bruk også i nedgangstida mellom 1350 og 1500. Det er ikke noe stort eller sikkert materiale vi har å bygge

på, så helt sikre kan vi ikke være, men når vi ser hvor tregt det gikk for futen å få nyrydgede gårder satt opp fra ødegårder til halvgårder, og videre til fullgårder, på 1600-tallet, så virker det ikke særlig rimelig at de forholdsvis få og avsides gårdene i Lunder og Vikar skulle ha fått skatt som fullgårder forholdsvis tidlig, før 1577, hvis de noensinne har ligget øde i en lengre periode. Så er det også det å merke at vi har ingen grunn til å tro at den store Mannedauden har herjet verre i dalene enn ellers, vi skulle heller vente tvert i mot. Riktignok går det mange sagn om bygdelag som ble helt øde, men all erfaring viser at far-sotter herjer verst der folk bor tettest. Derimot kan vi nok regne med at folk har flyttet fra små og tungdrevne gårder i dalene når større og bedre gårder ble bygsellegde på flatbygda. Derfor er det svært rimelig at det ikke har vært så tomt i Øvre Adalen og Soknedalen i 1350 som det ble etterhvert. Det ser ut som folketallet ikke forandret seg stort på 1400-tallet, så det kan godt hende at det aldri har vært så få bebodde gårder i dalene som det var omkring 1500, og som vi har sett, tok det enda hundre år før det ble fart i saken: Mellom 1528 og 1577 kom det folk igjen på Bjørke, og i 1594 ble Haukedalen og Haugerud gjort til halvgårder, noe som sikkert betyr at de gikk over fra å være underbruk til å ha fast bosetning. Det var hele framgangen på 1500-tallet, først omkring 1650 er det blitt noenlunde folk-somt oppover dalene.

Et annet spørsmål som kan være av interesse er dette: Har det vært gårder før Mannedauden på de stedene hvor det ble ryddet nye gårder etter 1600? Jeg tror vi temmelig trygt kan svare ja på det, i alle fall når det gjelder de gårdene som er nevnt i denne artikkelen. At det en gang må ha vært langt flere gårder i dalene enn det var på 1500-tallet må være helt sikkert. Vikar sogn bestod på den tid av bare to gårder, og det er neppe trolig at noen ville lage sokn av noe slikt, selv om gårdene lå langt av lei. Dessuten stod selve kirken på Vikar, en gård som lå øde helt til omkring 1660. Hvis nå en mann ville sette opp kirke på gården sin, ville han vel ikke finne på å bygge den på en setervoill eller utslått. Og når nå folk på 1600-tallet begynte å rydde nye gårder, så ryddet de naturligvis der jorda var best,

og jordbunnsforholdene hadde ikke forandret seg fra mellomalderen, så rydningsmennene fant sikkert vanligvis den beste jorda på samme steder som rydningsmennene tidlig i mellomalderen. Navnene viser også at det er gamle gårder som er blitt ryddet igjen. Vi kan bare se på noen navn i Lunder: Slette og Kjos og Olle heter så fordi gårdene lå på et sted der det var slett, eller en kjos (liten dal, dokk) eller ei olle. Men dersom disse navnene var gitt på 1500- eller 1600-tallet, måtte de ha fått bestemt form, Kjos, Olla, Sletta. Når de ikke har fått denne form, viser det klart at det var gamle navn som var i bruk i bygda, og det viser sikkert også at det folk i Lunder på 1500-tallet tenkte på når de sa Slette og Kjos og Olle, det var ikke først og fremst kjos, eller sletta eller olla, men det var ødegården, kanskje med spor etter gammel busetning, og på alle disse stedene har det nok vært utslått i hele den tida gårdene lå øde. Disse navnene kan også brukes som argument for at Lunder aldri har vært helt øde, for det er ikke rimelig at så mange gamle navn hadde kunnet bli bevart i denne form hvis bygda bare hadde vært en seterdal for grannebygdene. Men også en god del av de navnene som teoretisk kan være nyere må gå tilbake til mellomalderen. Et navn som Haukedalen for eksempel er et vanlig naturnavn, i bestemt form, det kunne godt være navn på en dal som først seinere også er blitt gårdsnavn. Men denne gården får fast busetning så tidlig, og har så pass stor landskyld, at dersom smågårder som Olle og Kjos har greidd å bevare navnet fordi de har vært slåttemarker, så kan vi være temmelig sikre på at det samme har vært tilfelle med Haukedalen. Litt annerledes stiller det seg med en rydningsplass som Fjøsвика; det navnet er greit nok, og kan godt være gitt på 1500-tallet, men nå viser det seg ved et heldig tilfelle at akkurat dette stedet, som i 1624 må ha vært brukt som seter av Torstein Hov i Ullerål, sies å være på 2 øresbol. Øresbolregninga går tilbake på skyldsettinga i gammelnorsk tid, før 1350, den betyr at det den gang ble betalt to øre i landskyld av gården. Men når denne skyldenheten blir brukt ennå i 1624, viser det bare at det ikke ble gitt noen fast landskyld av stedet, det var bare en tradisjonell regneenhet som hang igjen. Torstein Hov kunne

føle seg temmelig trygg når han oppgav denne eiendommen, for øresbol-landskyld ble ikke skattlagt i 1624. Naturligvis kan navnet være nyere fordi om stedet hadde vært gård i gammel tid, men når folk kalte gården Fjøsвика og ikke Fjøsвик, som vi skulle vente om navnet var gammelt, kan det være fordi de tenkte på vika der det stod eller hadde stått et fjøs, ikke først og fremst på ødegården, når de brukte navnet.

Eiendomsforholdene i disse soknene i 1624 er omtrent som i de nedre delene av dalene. I Lunder er litt over 50 prosent privatgods, derav ikke så lite sjøleie (Haukedalen, Oppgården), men det meste tilhørte bønder i grannbygdene, særlig Flå og Krødsherad. Over 40 prosent tilhørte kirker og prestebol, og bare et par prosent var gammelt biskops- eller kongegods. Særlig interessant er det å se at Lundesgården, som må ha vært kirkested fra gammel tid, og Hovland, som trolig viser tilknytning til hedensk gudsdyrkelse, begge to tilhører kirkelige institusjoner.

I Adalen dominerer det offentlige godset helt, ikke fullt 30 prosent er privateiendom, resten er delt mellom Norderhov prestebol og kongen. Og de gårdene som er i privat eie (Strande, Haugerud og Lunde) tilhører ikke ådølinger. Eiendomsforholdene må ha vært ganske fastlagt også på de lange strekningene som ikke hadde fast busetning, for ettersom nye gårder blir ryddet, ser vi hvordan futen sørger for å få landskyld der hvor gårdene er ryddet på kongens grunn (Busterud, Ringrud, Rudstaden, Lindelia, Oppen), men samtidig fins det også nyrydninger som bønder ute på flatbygda eier og bruker, vel som setrer og utslåtter (Gunnbjørrud, Flaskerud, Tosovika). Når kongen derfor krever eiendomsrett til noen av nyrydningene, men ikke til alle, må det være fordi de gode strekningene ikke ble regnet som almenning, for da skulle nemlig kongen fått rett til alle gårdene. Når kongen krever landskyld av noen av gårdene, må det komme av at de før de ble skyldsatt lå i utmark som tradisjonelt, ved hevd, tilhørte andre gårder som kongen alt eide. Dette forholdet er klart nok ved Lindeli-gårdene, de må ha ligget i utmarka til Nes. Mindre greit er forholdet ved Busterud: både Fjøsвика og Somdalen var privatgods, nærmeste offentlige gods

KARI BAKKE:

Madonna

*Jeg vil ha en madonna,
skåret av en som ikke kan vente,
gitt liv av en tviler
hvis trøst hun skal være,
skapt av den sökende uro
hos en som enda har håp.
Saktmodig —
bærende sitt barn
som et lys hun skal skjerme —
skal hun ta form under hendene
og kreve alt.
Slik skal hun komme i min stue
og bo i mitt åndedrag.
I den ensomme stillhet
vil hun senke sin hånd,
og et øyeblikk av evighet
la lyset nå meg.
Jeg skal ikke be eller takke.
Forløst skal jeg stå
i det rene lys
av kjærlighet.*

er Bergsund, og heller ikke Semmen, som Busterud ble brukt under, var offentlig gods. Her må det faktisk foreligge gammel hevd for at gården var kongens, enda den var gode og ikke ble bygslet bort før i 1632, og da uten landskyld. Det blir til og med uttrykkelig sagt at gården ikke er innført i jordeboka, men at den er tilgrodd, selv om den har vært ryddet før.

Alt dette viser tydelig hvor mangelfulle de opplysninger er som vi finner i offentlige dokumenter, bygdetradisjonene har holdt greie på mange eierforhold som ikke kommer fram i arkivsakene, og det til og med i tilfelle der en kunne vente at bygdefolket ikke hadde noen ærlig interesse av å passe på hvem som eide godset.

E. F. Halvorsen.

Synets



REFLEKS

Det er litt trist å være blind
men, det er som man tar det, må vite.
Jeg gjemmer en billedbok i mitt sinn,
den er som et eventyrrike.

Jeg blår i den boken for hvert et trinn
mens jeg lytter til andres forklaring,
og finner det bilde som høver inn,
det er som en åpenbaring.

I tankene ser jeg, nær og fjern,
fjellet, lyngen og mosen.
Moltemyrer og svarte tjern,
ja, selve fjelldronningrosen —

den hvite blomsten som hang i en sprekk
på flaberg i «Neverfankollen»
bak setervangen ved tjern og bekk,
med kyr og sauer på vollen.

Jeg minnes skigard og vier grå
ved stille, speilblanke løker.
Nattens himmel med stjerner på,
og gamle hus hvor det spøker. —

Jeg minnes bonden med plog og hest,
seig, og sterk i sitt virke.
Jeg ser ham for meg i sorg og fest,
i hverdagsklær og i kirke.

Jeg kjente skogmaurens brune hus
omkranset av tyttebærklaser.
Nattfioler ved fossebrus,
og fjellets mange oaser.

Jeg minnes rognen med blomst og bær,
og høstens farg'rike dager.
Gråe steinrøyser hist og her,
og gamle duftende hager. —

Jeg minnes hester med bjellekrans,
og rimfrostglitter langs stien.
Jeg elsket snøen i all dens glans,
og stod på ski gjennom lien.

Det lys som fanget inn ett og alt
gjemte jeg djupt i mitt hjerte.
det bar meg siden, så ei jeg falt
under blindhetens smerte. —

Det er litt trist, når andre ser,
men akk, det må så være.
Det er en mening med alt som skjer.
Det visdomsord må du lære.

EVA AASAND
Eggedal



Ådalen og Hedalen

Hjemme hos disse dalers sagaskriver

Av Varg Villvoll

Manuskriptet er fra 1936

På Storruste gård i Hedalen bor en mann som Ringerikes ungdom vil ha stort utbytte av å bli kjent med, for han elsker jorden, folket og skogen som få — og han kan fortelle på sin egen lune måte. Han heter Elling E. Elsrud og er en mann i 50-årene, eldste sønn på denne store skoggård og dermed odølsberettiget. I sine sprekste ungdomsår hadde han den vanskjebne å falle som offer for poleomyellit og mistet etterpå sin førlighet i bona. Derfor har han nu i mange år med iherdighet kastet seg over historiske studier, og jeg tør påstå at ingen kjender disse dalers historie så godt som han. Til sitt held er han såpass vel-situert at han kan kjøpe sig de bøker han vil og koste sig utskrifter fra gamle tingbøker o. l. i arkivene.

En fin sommerdag var jeg atter på tur til ham, og fra mitt besøk hos denne skogens og dalens gransker vil jeg forsøke å fortelle litt av det jeg så og hørte. Mitt besøk strakk sig over 3 dager og de mellemliggende uker blev for det meste anvendt til å notere ned de rare sogn og historier, som hr. Elsrud enten fortalte eller lot mig få skrive av fra sin egen rikholdige manuskriptsamling.

Sin egen gårds historie har han samlet i en tykk foliant, flott innbinnen hos Refsum i Oslo, og jeg tør tro at dette diplomatarium er den dyreste bok som finnes på lange leier. Alle adkomstdokumenter ned gjennom tidene er her nøie innskrevet, personnlige opplysninger om de forskjellige gårdmenn, domsavgjørelser om grenser i skog og mark, gamle sagn som knytter sig til gården o.s.v., o.s.v.

I andre like så fine men ikke så store folianter er aktstykker til andre gårder og slekters historie. Men hvorfor gir De ikke ut en samling i trykken? var et av de mange spørsmål som jeg i samtalen rettet til hr. Elsrud. Han

bare smilte lunt og jeg forstod at han ikke har noen som helst trang til å gjøre sig bemerket ute blandt den store hoi!

Selve navnet Storruste forteller en straks, at her er ikke snakk om en plass eller noe småbruk, men om en stor gammel gård — den største i Hedalen med tusenvis mål skog innover Vidalen og Vassfaret.

Elling Elsruds «verksted» — skrivestuggu om De vil, ligger ut mot verandaen i 2. etasje, og derifra har man den herligste utsikt til den sagnomspundne Vidalen, hvorigjennem den alfare vei mellom Valdres og Ringerike gikk. Ennu i dag syns spor efter veien i myrer hvor kavlebruene ikke har råtnet. Der i Vidalen var før sottedødens dager en kirke som ingen nu kan finne spor efter uten forsåvidt en haug heter Kirkehaugen. Efter denne gamle alfarevei drog under den store mannaeue en skatteoppkrever fra Bergen med hele landets statskasse — i alt 7 hele hestekjølv med sølvpenger. Før denne skattekaravane falt som offer for pesten, grov de pengene ned og de ligger der fremdeles. Mange har i århundrenes løp søkt å grave skatten frem, men hittil forgjeves. I folketroen heter det at man under arbeide med å lete op jordgravet gods ikke må snakke. Så var det engang et par karer holdt på og grov. En fin rytter før dem forbi og han snakket til dem, men de holdt sig. En stund efter kom ei kjerring sellendes i et bakstetraug netover Vidøla og hun ropte: «Har dere sett rytteren!» De svarte ikke og kjerringa ropte så i ett og alt: «Je når'n vel att — je når'n vel att.» Da orket den ene graveren ikke å holde sig lenger og skrek så: «Du når'n f. . . . aldri att!» Dermed var det gjort; skatten var ikke å finne enda de var nesten nedpå den.

I de senere år var det en svenske som grov iherdig efter skatten og han blev kalt Vidals-

svensken. Han fortalte selv, at hans mor hadde gått med ham som liten til en spåkjerring, og hun hadde spådd at han engang skulde finne en stor skatt. Da han kom til Andalen og fikk høre sagnet om Norges skatt i Vidalen skjønnte han straks at han hadde den chance som den svenske spåkvinne hadde snakket om. Han grov på kulsvarte livet og de merker som finnes efter Vidalsvensken forteller at han var ikke den typen som ligger på latsiden.

Så snakker jeg og Elsrud om den store «ofse» i 1789 hvorom sagnet lever i nesten alle bygder på Østlandet. På Ringerike blev flere gårder så meget skadet at myndighetene måtte nedskrive matrikkelskylden på dem. Dette var således tilfellet med Sundvolden gård i Hole, som dengang eides av Gaute Isaksen. Her på Storruste gikk det rent ille under denne ofse! Seteren med buskap og redskap gikk med i leirfallet og en ung gutt på 18 år mistet livet. I alt omkom 6 mennesker i Hedalen under denne ofse og denne sørgelige hendeelse blev forevige i en sang forfattet av skolemester Christopher Michelsen Rudstø og den er på 13 vers. Siste vers er slik:

«Vi hede dig Jesu al Jorderiks Dommer
Vær naadig mod dennem som Døden falt paa,
Du hastelig Somme til Graven henkommer
Og andre langsommere fra Verden bortgaar,
Din visdom er stor, i Høihed du bor,
Du gjør som du lyster med dit her på Jord.»

Ute på verandaen har hr. Elsrud en stor kikkert på stativ og den er så god (forstørret 170 ganger) at man på halv mils avstand kan kjende folk. Med denne kikkert kunde vi se sporene efter ofsen i 1789 og Elsrud forteller at han engang hadde den fornøielse å se lenge på en bjønn som gikk og drev dank der i Vidalen. Elg ser han støtt og stadig i kikkerten. I storstugangen henger et mektig elghode som i levende live satt på den merkligste av alle Norges elgdyr, nemlig Mikkjel Fønhus' «Troll-elgen». Når villmarkens dikter, Mikkjel Fønhus, nevnes så får jeg fortelle at han er nære slekt med Elsrud og ofte stikker innom her på gården. I en opklebningsmappe har Elsrud gjemt alle fotografier han har fått fra Fønhus. Vi ser ham på snøtruger blandt Canadas indianere, blandt ville kvinner i Afrikas jungel og selv ikke et kontrefai sammen med min landsmann» Stor-Hans fra Femund mangler.

Så hørte jeg om Vassfaret — en avglemt avdal som lå fredet for all trafikk inntil Fønhus laget sine mesterlige fortellinger om elgen og bjønnen der. Inne i Vassfaret har Elsrud sin hytte og den er hans Soria Moria slott. Han har lovet mig et bilde derfra og forhåpentlig kommer det så betids at det kan gjengives sammen med disse linjer. Like utenfor buveggen er en gammel jernblåst fra vikingtiden, og den anskueliggjør oss de vanskeligheter dalens folk hadde med å skaffe sig eggstål til sine våben! Det kostet en hel dags møisommelig arbeid å vinne ut så meget jern av myrmalmen som til en øksehhammer.

Mennene på Storruste gård var gjennom lange tider holdne menn, høireiste og fæmelte slik som typen på en storbonde fra dalene er.

«Grannvor mann
til gjestebod komen
tegyr med andre talar.
Lyder med øyro
og med augo skodar,
veltenkt og fyre var.»

Slik står det i Håvamål!!

Et av de sagn som finnes nedskrevet i Elsrud's bok er om en mann fra Storruste som blev med i tredveårskrigen. — Da han blev så lenge borte gav man sig tiltåls med at han var død. Hans kone giftet sig påny. Arene rullet videre, og lenge efter kom der en høstkveld tilgårds en fremmed mann som fikk hus for natta. Den morgenen gjorde han noe med håndkledet som konen kjendte igjen og ble sikker på, at den fremmede var hennes første og rette mann. Mannen sa, at siden hun var lykkelig og hadde det bra vilde han ikke forstyrre ekteskapet. Han bad farvel, og ingen så ham mere.

En stor, vakker kar fra Storruste het Jon Andersen og blev tatt som soldat i Kongens livvakt i København. Siden bosatte han sig der i staden og blev godt gift. Så var det engang Anders Jonsen Storruste og Syver Pedersen Buskerud var i Christiania og der traff sammen med en fremmed mann som var kaptein på et skip som lå på hamna. Da den fremmede fikk høre at de to var fra Hedalen blev de venner og godt forlikte.

Den samme Anders Storruste var verge for en enke på Omsrud og hun vilde ikke sitte med gården lenger. Derfor hjalp Anders henne med salget, og den pris hun fikk — 500 Spd. — syn-

tes alle var bra. Men pengenedslaget i 1808—14 gjorde at Omsrud-enkens pengesum blev til intet og nu la hun Storruste-mannen for hat. Hver kveld bad hun i sin bønn om at Anders ikke måtte få hvile i innviet jord. Hennes ond-sindige bønn blev også oppfylt, for Anders druknet i Holsfjorden — like ved Utøya i Hole en vinterdag han kom fra Bragnes. Alt gikk til bunds og i de gamle noteringer står nevnt at han hadde 1800 daler på sig. Omsrud-enken fikk det ikke så godt før hun døde, ti hun blev liggende tilsengs i mangfoldige år og blev helt sammenkrøpet av giften.

Fra 1670 har Storruste vært odelsgoods for da blev det kjøpt av Anders Brynildsen, f. 1649, d. 1723 og hans etterkommere har siden vært eiere av nordre og søndre Storruste og Storrustemoen. På Hedals kirkegård er dalens folk stedt til hvile, og man fant der en gammel gravsten med Anders Brynhildsens insignatør. Denne sten er siden oppreist og står nu ved Storrustegravene.

En kan ikke skrive om Hedalen uten å nevne noe om den gamle ærverdige kirke ved Ildjarustad gård. Ingen kan bestemt si hvor gammel kirken er, men en sakyndig mann som professor Indrebø har nevnt at den skal være fra 1150. I de pavelige nuntiers regnskaps- og dagbøker, ført under tiendeopkrevningen 1282—1334, er den nevnt og kalles ecclesia Hüdäl. Hedals kirke er i alle tilfelle et av de eldste Gudshus i Norge, og den var en lovekirke i likhet med Bønsnes på Ringerike, Thomaskirken på Filefjell, Helini stavkirke i Spydeberg o. fl.

Ved en ombygning i 1738 utført av Sven Olsen Traaset fra Fåberg i Gudbrandsdalen, mistet kirken det meste av sin opprindeligheit, men dens gamle klenodier er tilstede som det var i middelalderen. Her er et *Krusifiks*, som har stått på en bjelke over legmannsalteret. Dette *Krusifiks* betegnes som et av de fagreste kunstverker i norsk middelaldersk kunst.

En Maria-figur med milde, kloke øine og smil om munnen. Kanskje er det et arbeide fra Håkon Håkonsens tid (1217-1263). Det var da en skjønn blomstringstid — en refleks av solen før natten seg på oss!

Relikvieskrin med bære er en sjeldenhet, for regelen var vel at alt slikt blev kastet på skrap-haugen da reformasjonen blev innført. Videre

ser vi et røkelseskar og osculatorum (Kysse-plate), døpefont av klebersten o.s.v.

Ved den siste reparasjon av kirken i 1902 fant man under kirkegulvet ca. 134 mynter og omkr. 30 brakteater. Det siste hentyder til det latinske ord bractea, som betyr tynt blikk. Disse bruktes til amuletter. Myntene var fra 1263—1355.

Til Hedals kirke hører 2 par kirkeklokker. Den eldste klokke har denne innskript:

Nicholavs Anglvs Mefe-cit», d. e. Nicolaus engelskmann gjorde mig. Sagnet forteller at en søsterklokke blev fraktet fra Hedalen og skulde til Bagn, men den gikk til bunds i Bergstjernet og derfor hører man denne klag-sang av klokken som er igjen:

Dingdang, dalang
Torstein Smalang,
Makin i Trondhjem
Syste ligg i fjellavatn
i Bergskjønn
Dingdang, dalang!

Den gamle kirkes litterære skatter er borte, ennskjønt der sikkert i dem alle fantes et eksempel av den oldnorske bibel «Stjorn» og Homelieboken. I den store armemagnæanske håndskriftsamling i København finnes en håndskrift av en gammelnorsk preken — tatt ut av Homelieboken. Denne preken som er fra det 12. århundrede har til overskrift: «In dedicatione templi sermo» — preken til kirkeinnvielse og den var også sikkert engang holdt i Hedalskirken. Prekenen som er omsatt i sin tid av professor Unger er for lang til å gjengis her, men et kan sies og det er, at de kunde sine ting de gamle prester også. I talen forteller presten hvad hver ting betyr. En tirade på slutten er slik: «Hvis vi vil være den Hellig And's tempel, da skal vi vise den trengende neste samme miskunn som kirken viser oss. Likesom kirken leder oss i Guds favn ved dåpskilden, så skal vi også lede vår neste fra villfarelse ved tårekilden, idet vi gråter over hans synder, ti tårer renser synder likesom dåpskilden. Og likesom vi skrifter våre synder i kirken, så skal vi også refse vår nestes synd. Godt er det å gi Gods til kirkene, men bedre er det å trøste den ulykkelige neste, som har det behov, ti kirker forgår med verden, men sjele forgår aldrig.»

Fra en svunnen tid

OVERTRO

H. W. om trykkefriheten

Med bedre skoler og større opplysning svant overtroen som hadde blomstret rikt i bygdene, litt etter hvert.

Især i Soknedalen og Adalen hadde troen på de overnaturlige fritt spillerom.

I begge daler fantes «Signekaller» og «signekjerringer». Enkelte av dem mente også at de hadde «Svarteboka».

En slik mann som levde i første halvdel av det forrige hundreår, var Helge «Rosenkransen» i Lunder. Han var en meget dyktig maler, også rose-maler, og derfra skriver seg visstnok hans strålende tilnavn. Han var avholdt og fryktet etter omstendighetene, for han «kunne noe av hvert», og var ubetinget den mest navngjetne «signekall» i Ringeriksbygdene den tiden.

Av særlig interesse fra overtroens tid er et forhør som amtmann J. Must i Buskerud tok opp over en pike fra Adalen som sa hun var bergtatt.

Forhøret holdtes i Norderhov prestegård 7. og 8. august 1720.

Ifølge pikens forklaring ble hun med list lokket inn i berget «idet en mann av positur, uttale og klær som hennes husbonde, hun tjen-te hos, Nils Skarud, møtte henne og lokket henne med seg. I fjellet forsøkte de underjordiske å få henne til å spise og drikke samt tale, men piken holdt seg standhaftig og var ikke til å rokke enda de prøvde å narre henne ved å la vesener, blant annet i hennes mors skikkelse by henne mot o.s.v.

Da så faren og en annen mann brakte en kirkeklokke ut i skogen og ringte med den, måtte bergfolket gi slipp på piken som atter ble ledet til sine husbondsfolk. Derefter sier piken: «Matmoren tok flatbrød og havde lid derudi og røkte henne med og kastede kniv over hennes hode, av hvilken damp piken siger, hun likesom ble dånferdig, og ville nær besvi-

me, hvorfor matmoderen kledte henne av og lagde henne, hvorefter hun holdt idelig ved sengen udi 3 dager og ellers syg udi 8 dager hvorimedes hun kuns litt eller intet kunne ta-ge til sig, men stedse befunnet sig kreftesløs, med hodepine besværet, og til søvn hengiven.»

Til slutt fortalte piken at da hun var blitt frisk, og fikk lov til å reise hjem til sine foreldre, hvor hun var 14 dager til det ved annekset ble gjort messe. Da hun første gang ville gå til Herrens bord, ble hun efter anmeldelse ei admitert, men henvist til klokkeren for ennu bedre i sin kristendom å bli undervist, hvortil hun dagen efter i følge av 4 bønder bega seg på vegen, hvilke 4 menn forklarte å ha sett «ved piken gående på samme tid, en udi lige gestalt og habit» som hun, hvilken efter «be-spørgelse» ikke var blitt var, eller visst utav førenn de kastet en kniv over hodet og fortalte henne det, hvorefter hun kom til klokkeren, og da hun hadde vært der i noen dager, ble til «Guds bord antagen», og samme dag for pres-ten, som fikk forklaring som her beskrevet er ord til annet, likeledes «passagen» fortalt, og hun sa videre til denne tid ikke å ha fornummet til de aller ringeste anfektninger.»

Til slutt besvarte piken, Astri Olsdatter, benektende en del spørsmål, som ble stillet henne for at man kunne overbevise seg om at hun ikke hadde vært gjenstand for selvbedrag i en ubevisst tilstand.

I begynnelsen av 1840-årene ble dette akt-stykke trykt særskilt og solgt for 4 skilling stykke. Dette ga høve til at Henrik Wergeland i bladet «For arbeidsklassen» ironiserte og ras-te mot de stakkars boktrykkere.

Wergeland minner her om at boktrykkerne med stor høytidelighet i 1840 hadde feiret Guttenbergs minne som en «Lysets seier over mør-ket». «Hvorledes kan man kalle pressen «Lysets port» når overtroen tør trenge seg ut der-igjennem?»

Den bitre artikkelen slutter så: «Måtte nu blot ikke utgivelsen av hint 4 skillings skrift bevirke at de underjordiske myldrer frem over det hele land, av enhver bakke, enhver fjel-hammer! Om en sådan følge bekymrer utgiver-ne seg ikke, min gode almuesmann. Det er dine 4 skilling de vil have.»

*(Efter en gammel ringerikings
manuskript fra omkring 1900)*

Julekveldsklokke



*Snart skal klokkene ringe
den hellige julekveld inn,
snart skal klokkene ringe.*

*Løse sin omende, dype lyd
ut lik en signende vinge.*

Bringe oss fred og fryd.

*Julekveldsklokke ring over land,
ring over by, over stormblåst strand.*

*La din evige tone,
hjelp, lindre, forsone.*

*Gjør du oss lyttende stille,
julekveldsklokke i stjernelys,
gjør du oss lyttende stille.*

*Be du oss hvile vår travle hånd,
be du oss bøye vårt hode,
julekveldsklokkes ånd.*

*Ring du din tone i hjerte og hjem,
din tone spør ikke hvem er hvem.*

*Lær du oss ydmykt knele
som del av det hellige hele.*

Av

Kari Bakke

Snart skal klokkene ringe

EN SINT elghund

Denne hendelsen det her skal fortelles om, kan ikke tidfestes nøyaktig, men antagelig fant den sted omkring 1885. Historien er fortalt nedskriveren av Ole Lian som var gjestand for hendelsen. Han hadde selv en gang skrevet ned historien og med bud sendt den til redaksjonen av «Ringerike», men budet somlet bort papiret underveis, så det kom aldri frem dit det skulle. Da jeg syntes tildragelsen er av den art at den burde få plass i «Ringerike», tillater jeg meg å oversende den nå, gjengitt etter hukommelsen slik den ble fortalt meg.

Nedskriveren kjente ikke Ole Lian før han som gammel mann skulle utføre et oppdrag på Heensmoen i 1947. Han var en meget aktet mann som man så opp til. Historien lyder slik:

Som ung gutt var Ole en vilter kar, som var med på fyll og fanteri til stadighet. En julaften isen hadde lagt seg på elven, så den såvidt var gående, fikk han lyst på en rangel. Han gikk over elven fra vestsiden ved Heen og oppsøkte tjenesteguttene på en gård på østsiden. Og der tok de frem det de hadde å ture med. Da det var slutt der, dro han til nabogården og fortsatte turingen inntil tjenerne ble kalt inn til julekvelds.

På en annen gård i nærheten sto en elghund bundet i en lang lenke. Plutselig oppdaget den at det sjanglet en full fyr nedover jorden mot elven. Det var Ola. Føret var glatt og han ramlet overende gang på gang. Hunden ble helt vill over dette og rev og slet i lenken. Ola var såpass klar at han forsto det ville være farlig for ham om hunden kom løs. «Da er jeg solgt,» tenkte han der han lå og kavet, for det het seg den var mannevond! Men ikke før fikk han tenkt tanken ut før lenken røk og hunden kom styrtende mot ham. Men den gjorde ikke annet enn å slikke ham i ansiktet. Ola kom seg

omsider på bena igjen og forsøkte å komme ned på elva. Hunden fulgte med trekkende på lenkestubben. Kommet seg på isen, fikk Ola øye på åpent vann, og tørst som han var, forsøkte han å komme uttill for å drikke. Men da bet hunden seg fast i Olas bukseben og trakk ham tilbake i sikkerhet.

Veien på isen var nylagt og speilblank og ikke god å finne. Det var bare en smal spong som var gåendes. Så snart Ola gikk utenom det utydelige faretefter de som hadde gått den før, bet hunden seg igjen fast i buksebenet hans og trakk ham på rett vei.

Slik gikk de til de var kommet velberget over elven. Hunden fulgte ham trofast helt hjem. Men da Olas mor fikk se ham komme i følge med denne sinte hunden, turde hun ikke åpne døren. «Du må jage hunden før jeg tør slippe deg inn,» sa hun. Hunden gikk hjem og Ola kom inn uten å få noen overhaling for å ha drukket seg full julekvelden. —

Neste morgen, da han hadde sovet rusen av seg, fortalte han hvordan hunden på en forunderlig måte hadde reddet ham over isen og brakt ham trygt hjem. Da hans mor hørte dette, ba hun ham aldri å drikke seg full mer. «Nei, det behøver du ikke være redd for at jeg skal gå på fylla herefter,» svarte han. «Jeg skal love deg at jeg aldri mer skal smake hverken øl, vin eller brennevin.» Og dette løftet holdt han.

Da han fortalte denne historien la han til at han syntes ikke han kunne være hunden takknemlig nok, som på en slik merkelig måte først hadde reddet ham fra å drukne og videre fått ham til å ta beslutningen om for ettertiden å holde seg borte fra fyll. Han håpet også at andre som hørte historien ville bli påvirket på samme måte.

H. H. W.

Dragonkampen



PÅ NORDERHOV

I «Morgenbladet» nr. 205, 1898, hadde riksarkivar Huitfeldt-Kaas en beretning om våre krigstradisjoner, og hvor han påviste hvorledes der i tidens løp kan utvikle seg beretninger om forhold og begivenheter, som enten ikke har eksistert, eller hvis innhold reduseres ved historisk gransking.

Det har således ofte vært tilfelle at soldatene i tidligere århundrers krigsbegivenheter ikke har fått den plass i folketradisjonen som de fortjente, mens private kvinner og menn er blitt stillet i første rekke. Spesielt gjelder dette året 1716, et år med store minner i hvilket der gikk en frisk fedrelandsk begeistring over Norges hær, og i hvilket norske soldater ved mange anledninger la for dagen en taperhet og seig utholdenhet under dårlige administrative forhold, et eksempel for alle tider.

Det har vært talt og skrevet meget om den rolle Anna Colbjørnsdatter Ramus spilte under kampene på Norderhov den 28. mars. I den anledning kan da henvises til professor Daaes behandling av emnet i «historiske skildringer».

Riksarkivaren kom da mer og mer til den overbevisning at hun ikke hadde spilt den rolle som etter hvert var tillagt henne. Hennes navn nevnes således ingen steder i de militære arkivers samtidige beretninger, dagboksopptegetninger, rapporter, innkomne brever og memorialer om denne affære. Når man har forundret seg over at kallsbøker osv. fra en nærfølgende tid heller ikke nevner stort, så har dette sin forklarlige grunn. Hun har naturligvis hatt sin hederlige andel i det heldige utfall for oss, og sikkert vært en kjekk og uforferdet kvinne, men hennes innsats har bestått i å motta og beverte de svenske godt og derved få dem til ro i håp om at hennes

landsmenn snart måtte komme. Den meget omtalte underoffiser Thor Hovlands navn er heller ikke oppført i rullene som sådan, hvilket jo ikke forhindrer at han kan ha vært med blant de tapre menn som ved Norderhov avverget en stor fare for fedrelandet, men i så fall har han vært med som menig dragon. Heltene fra Norderhov, de om hvem historien samler seg i første rekke, het kaptein Knud Gyllenstjerne Sehested og løytnant Peder Tønder Collin.

Den svenske hær lå foran Akershus. Nordmennene hadde trukket seg tilbake til Gjellebæk—Gjellum for å dekke Vestlandet og for her å kunne forene seg med tropper som var ventendes fra Danmark. Oberst Øtken bevoftet med fire nasjonale og tre «gevorbne» kompanier tilgangene Asker—Gjellebæk og holdt med sitt regiment til i Lier. Oberst Kruses seks nasjonale kompanier var avgitt til general Sehested som lå ytterst i Asker, en halv mil fra Gjellebæk, for å bevokte veien gjennom Røyken. Veien over Krokskogen var forhugget og besatt med vebnede bønder. De svenske sto ved Ravensborg, hvorfra de ofte, men forgjeves hadde forsøkt å drive de norske ut av sine stillinger. Regimentet var imidlertid på grunn av disse stadige angrep meget medtatt, samtidig som dårlige leir- og provianteringsforhold hadde svekket deres effektive styrke. Det var i mars måned, og både mannskap og hester måtte bivakere under åpen himmel. Ved avmarsjen til Ringerike var således Øttkens styrker redusert fra 800 til 440.

Den 26. mars om morgenen ble oberst Löwen sendt fra den svenske hovedarmé med 5—600 dragoner for å gå over Ringerike og komme vår armé i ryggen. Svenskene dro over Bjøråsen opp til Kirkeby i Hakkedalen. Den 27. i grå-

lysningen dro de derfra. Samme dag sendte prokurator Søren Løchstør på Hakkedals verk melding om dette til kommanderende general. Rapportøren hadde ordre om å gå natt og dag. Meldingen kom generalen i hende den 28. ved middagstid, samtidig andre rapporter, blant annet fra fogden Lars Mikkelsen som oppholdt seg på Krokskogen med de beboende bønder, og stadig holdt generalen å jour med svenskenes bevegelser.

Den 27. ble en hard dag for oberst Löwens dragoner, for bøndene hadde forhugget veien over Harestuskogen og forskanset seg. Heldigvis for oss ble han altså forsinket, kom om kvelden bare til Haakenstad i Lunner. Både på Harestuskogen og Hadeland hadde svenskene kamper med norske soldater og bønder, som både forsinket dem og felte en del av deres folk. På vår side falt av bøndene fire mann og to ble fanget og ført frem for kongen av Sverige. Tross at general Mørner og de øvrige offiserer forlangte dem straffet, befalte kongen at de skulle la dem fare med fred til deres hjem og ga hver av dem en dukat for tapperhet og ønsket at han hadde slike bønder overalt i Sverige.

Ikke før den 28. kom altså svenskene til Norderhov prestegård, hvor de «omkring Kirkegaarden slog sin Leir saavel som paa de tvende næste Gaarde derved og blev af Præsten meget vel tracteret samt skikkede sig til Hvile og Rolighet ventende ikke, at de af vores Tropper skulde blive overrumplet, men fornøiede sig og glædede sig ved, hvorledes de Dagen efter skulde komme bag paa vor Armée.»

Sammenhengen med nordmennenes marsj og angrep må etter rapportene ha vært følgende: Kommanderende general mottok fra flere kanter melding om svenskenes omgående bevegelse ved middagstid den 28. mars. Ordre til oberst Ötten «med de endnu havende tjenestdygtige Dragonkompanier — hvoriiblandt flere Vacanser, da de i de sidste Tider havde lidt meget — snarest mulig at afgaa til

Ringerige for at afskjære det svenske Cavaleri.» Derfor avmarsjerte obersten med hovedstyrken litt ut på ettermiddagen, etter at kaptein Knud Gyllenstjerne Sehested en times tid i forveien var sendt som avantgarde med sitt gevorbne kompani. Med ham fulgte i fortravet premierløytnant Peder Tønder Collin.

Öttens dragoner hadde en anstrengende marsj, det heter i general Lützows rapport: «Oberst Ötten havde taget sit Tempo vel iagt og sat alle Anstrængelse ud af Betragtning, og alle Underordnede, fra Officiere til den ringeste Menige fulgte ham med god Vilje og Courage.» Soldatene forsto hvor viktig oppgaven var, derfor gikk det raskt opp gjennom Lier og over Hølsfjorden for å komme tidnok frem. Rapporten lyder videre: «Noget efter de Svenske havde slaget Leir og antændt sine «Feyer og Nyinger», kom vor udsendte Avantgarde under Kapt. Sehested, Koppelow og Collins Commando paa $\frac{1}{4}$ Mil nær Præstegaarden. Lieut. Collin var straks ude at recognoscere og befandt Fienden at staa ved Præstegaarden. Derfor resolverede Officiere samtlige i Herrens Navn strax at attackere Fienden, saasom de havde Herr Oberst Ötten med Resten af hans Regiment ivente, som og ankom medens Actionen varede. Attacken skeede om Morgenen Kl. $\frac{1}{2}$ 3. Fienden, som var fremmest og først blev angreben, gjorde Modstand tilfods, saasom de ikke kunde komme tilhest, dog uden synderlig Skade, saasom vi ikke mistede flere døde og quæstede end 21 Mand, hvorimod af Fienden blev fangen Oberst og Generalquarttermester Löwen, 2 Ritmestere, 5 Underofficierer, 3 Tambourer og omtrent 113 Gemene, hvilke blev tagne i Actionen og siden her og der af Krigsfolkene og Bønderne fundne i Skougene, desligeste døde paa Pladsen 42 Mand. De Øvrige maatte salvere sig ved Flugten Nat og Dag samme Vei tilbage det bedste, de kunde, og kom udi en ynkelig Tilstand til den svenske Leir saavel paa Mandskabet som paa Hestene og lide conditioneret.»



Den første
sykkelrytter
 gjennom Aadal ca. 1880



En tysk forretningsmann i Christiania, Georg Bausbak, var en ivrig sportsmann og en av de første, ja, kanskje den aller første som solgte sykler her i Norge. Beisykkel kalte man det den gang. Det var disse høye syklene med et stort forhjul og et ganske lite bakhjul med fingertykke, kompakte ringer.

Bausbaks svigerinne var på den tid guvernante på en gård i Nes i Adal. Han tok seg titt og ofte en week-end tur dit opp for å hilse på henne. Han syklet da på sin beisykkel den lange bakkete vei fra Christiania til Nes i Adal, frem den ene dagen og tilbake til byen den neste. I sannhet en prestasjon på et slikt kjøretøy.

En gang han kom syklende oppover dalen, holdt mannen på «Nettop» — en plass syd for Buttingsrud — på å gjerde mot veien. Da han fikk se dette spetakkelet som kom trillende i full fart, trodde han det var den slemme selv som var ute og fór. Han tok spettet i hånden og sto ferdig til å kverke ham idet han passerte. Heldigvis hadde Bausbak oppdaget mannen med spettet. Han satte farten opp og tro det forreste han kunne. Da han nådde frem til «Nettoppen», kastet denne spettet mot ham, men heldigvis var farten så stor at det havnet bak sykkelrytteren. Hadde hjulet blitt truffet ville resultatet blitt katastrofalt.

Da Bausbak kom frem til sitt bestemmelsessted, beklaget han seg over at folk i Adalen var så farlige at man ikke kunne sykle i fred etter alfarvei uten med fare for sitt liv.

H. H. W.

En bondekones dag

(Forts. fra side 16)

og Anne rokken bortved omsdøra. Det var så godt å hvile litt skomt, og parafin er dyr.

— Je traf'n Rasmus på veien, sier Ola. — Vi har'n vel her snart. Veit du å'n sa? Je har 36 syskenbån, han Anders Onsaker er den peneste, men han Hans er den sterkeste!

Anne måtte le så smått, men hu syns det var vondt med dissa legdefølka. Det var Rasmus og det var Blakken og Bård, som engong no'n hadde nart te å eta rå risengrynsgraut, så han nesten holt på å sprekke. Han låg på bakken og skreik at dom sku hjule'n med tau. Og så var det a Kari på tur, og flere slike uløkkelige som gikk gardimellom og åt nådens brød, og så holt folk åp med dom, for mange gikk nesten i båndømma. Lusete var dom og, måtte nå ligge i sengebenken på kjøkkene, eller på lofte, og var det rekti gæli fekk dom væra i fjøse.

Nei, — nå glømmet a seg reint bort, hu fatar løkta og drar på dør, det er mjølketid for lenge seia. — Når utestellet er gjort og kvellvorden eti, setter a seg ved bannveven ei stynn, det er så fredelig og veva de smale benbeibanna. Kan hende det blir non alner å selle, han Ola ska te Branes før jul.

Ute kom vinternatta kall og mørk, med skrik av rev og ul av ulv ifra skauen, men i gamlestua på Frøyu er det lunt og fredelig, og dom går til ro, gamlefølka i omhengssenga som står i den eine roa av stua, og ongfølke i omhengssenga i den andre roa.

STEIN Kirke

(Forts. fra side 14)

Syd-Europa. Her er temperatursvingninger fra pluss til minus på 60—70 grader, regn, snø og tele. Det som kan redde Stein kirke er å få den under tak. Og en skal snakke lavt om tidligere slekters vandalisme. Er vi bedre?

Som sagt, steinsøyliene er borte, men mer kan gå samme veien. Her er hver eneste stein en verdifull antikk gjenstand. Ansvaret hviler tungt på den institusjon som har tatt hånd om ruinene.

Per Lyst.



HØNEFOSS Teglverk og Kalkfabrik

— Under samme ledelse —



Til. Sentralbord 34 - 112 - 264 - 507 - 1136

Teglverket direkte 264



JERN - BYGNINGSARTIKLER
MALERVARER - KJØKKENUTSTYR
TEGLVERKSPRODUKTER



Ti meter under dette bygg lagres det gode Hønefoss brygg



**Øl og
Mineralvann**

A.S HØNEFOSS BRYGGERI